

POSTOJE PRÍSLUŠNÍKOV ČSLA V POČIATKOKH NORMALIZÁCIE ČS. SPOLOČNOSTI (JESEŇ 1968 – APRÍL 1969) SO ZRETEĽOM NA SLOVENSKO*

IGOR BAKA

BAKA, I.: Attitudes of members of the Czechoslovak People's Army in the early normalization stage of Czechoslovak society (autumn 1968 – April 1969), with emphasis on Slovakia. *Vojenská história*, 2, 16, 2012, pp 98-124, Bratislava.

The published study deals with the attitudes of members of the Czechoslovak People's Army, especially members of the units, formations and facilities operating under the Military District East (MDE) towards the internal political developments in the CSSR in response to the deployment of the Soviet Army units throughout Czechoslovakia and the reorganization of selected Czechoslovak army units therewith connected from the autumn of 1968 to April 1969. The author refers to this stage as 'beginnings of normalization'. He aims to 'supplement the research of selected aspects' in the given period under the conditions of the MDE, which, territorially, also covered (from 1 January 1969) the area of Slovakia. In processing the study, the author relies on the study results of materials stored in the military archives of the Slovak Republic and the Czech Republic.

Military history. Czechoslovakia. Army at the beginning of normalization. Autumn 1938 – April 1969.

Postoje a aktivity Československej ľudovej armády (ČSLA) v období pred a tiež krátko po augustovej invázii vojsk piatich štátov Varšavskej zmluvy poskytli sovietskej strane množstvo argumentov na utvorenie záveru, že ak chce obnoviť v Československu tradičný komunistický režim v podstate v predjanuárovej podobe, tak musí v tradičnom poňatí predovšetkým obnoviť jeho mocenské opory.¹

* Štúdiá predstavuje prepracovanú a rozšírenú verziu referátu autora, ktorý odznel na konferencii *Roky premien. Vojenstvo na Slovensku 1969-1992* uskutočnenej v dňoch 9. – 10. 6. 2010 v Liptovskom Mikuláši.

¹ Za základné práce k problematike normalizácie v ČSLA považujem monografiu CHRASTIL, S. *Normalizace československé armády na počátku 70. let*. Brno 2002 a monografiu MADRY, J. *Sovětská okupace Československa, normalizace v letech 1969 – 1970 a role ozbrojených sil*. Praha 1994. Do pozornosti treba dať tiež Madryho štúdie: Počátky normalizace a armáda (duben – srpen 1969). In *Historie a vojenství*, 1993, roč. XLII, č. 4, s. 3-49; Tenže: Stupňování normalizačních opatření po srpnu 1969 v Československu a jeho armádě (1969 – 1971). In *Historie a vojenství*, 1993, roč. XLII, č. 5, s. 71-112. Zásadný charakter majú tiež publikované dokumenty: BENČÍK, A. – PAULÍK, J. – PEČKA, J. (ed.). *Vojenské otázky československé reformy 1967 – 1970. Srpen 1968 – květen 1971. Prameny k dějinám československé krize v letech 1967 – 1970*. Díl 6/2. svazek, Praha 1999. Pre pochopenie

Možno pritom konštatovať, že v celkovom procese normalizácie (tým chápem reštauráciu neostalinského modelu „brežnevovského“ typu v Československu) hrala armáda dôležitú úlohu.² Mala byť nástrojom na potlačenie akýchkoľvek nepokojov, ktoré by boli namierené proti procesu normalizácie, tak ako ho Sovieti chápali. Tí si pritom ale uvedomovali, že aj armádne kruhy boli zasiahnuté procesom demokratizácie. Prejavovalo sa to v kritike chýb pretrvávajúcich z minulosti a navrhovaním spôsobu na ich prekonanie, ako aj v snahe o vytýčenie ďalšieho vedecko-technického a spoločenského rozvoja armády. Jasným signálom pre nich bolo júlové vystúpenie vtedajšieho vedúceho VIII. oddelenia (štátnoadministratívneho) ÚV KSČ gen. Václava Prchlíka, ktorý kritizoval rozhodovacie mechanizmy vo velení Varšavskej zmluvy.³ Tento trend potvrdzovalo aj zverejnenie „memoranda“ Vojenskej politickej akadémie (VPA) v Prahe dožadujúceho sa presadzovania čs. štátnych záujmov v oblasti vojenstva⁴ a Akčného programu ČSĽA z júna 1968. Medzi jeho najdôležitejšie požiadavky patrila snaha o vytvorenie nového modelu organizácií KSČ v ČSĽA s volenými demokratickými orgánmi na jednotlivých stupňoch velenia⁵, diskusia o opodstatnenosti vnútornej potláčacej funkcie armády, volanie po posilnení pôsobnosti štátnych orgánov v otázkach riadenia obrany a ČSĽA, čoho prejavom malo byť podriadenie armády vláde, brannému a bezpečnostnému výboru Národného zhromaždenia a Rade obrany štátu. Snaha o väčšiu demokratizáciu v štruktúrach armády a na ministerstve národnej obrany (MNO) sa mala realizovať pri zachovaní istej miery centralizácie. K ďalším prioritám patrila aj požiadavka uviesť armádu do súladu s ekonomickými a ľudskými možnosťami štátu, snaha o rehabilitáciu osôb perzekvovaných po roku 1948 a v 50. rokoch atď.⁶ Navyše, na

vojenského pohľadu na „hokejové“ udalosti z marca 1969 sú kľúčové štúdie D. Povolného: Hokejové udalosti v březnu 1969 z pohľadu ČSĽA. (I. časť). In *Historie a vojenství*, 2010, č. 3, s. 59-83; Tenže: Hokejové udalosti v březnu 1969 z pohľadu ČSĽA. II. časť – dokončení. In *Historie a vojenství*, 2010, č. 4, s. 4-24. Slovenskými aspektmi normalizácie sa už zaoberal PŮČÍK, M. *Rok 1968 a armáda na Slovensku*. Bratislava 1999. Mojm cieľom je doplniť výskum niektorých aspektov prvej etapy tohto procesu v podmienkach Východného vojenského okruhu, do ktorého teritoriálne patrilo celé územie Slovenska.

² CHRASTIL, ref. 1, s. 29.

³ Tu podľa neho rozhodovali sovietsky maršali a generáli, činnosť ostatných zástupcov bola len formálna. BENČÍK, A. *Operace „Dunaj“*. *Vojáci a Pražské jaro 1968*. Studie a dokumenty. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR. Svazek 18, 1994, s. 63-64.

⁴ Išlo o Memorandum: Formulovať a konštituovať čs. štátne záujmy v oblasti vojenstva. Poukazovalo na potrebu vypracovania doktrínálnych zásad vo vojenskej oblasti s cieľom zjednotiť teoretické názory na obsah vojenskej doktríny ČSSR a jej vzťah ku koalíčnej doktríne Varšavskej zmluvy a ZSSR. Jeho autori upozorňovali, že vypuknutie jadrovej vojny v Európe by znamenalo zánik suverenity štátov vedúcich takúto vojnu vrátane ČSSR. Do budúcnosti preto navrhovali analyzovať skôr možnosti vedenia obmedzenej vojny, resp. prijímať opatrenia vylučujúce ozbrojené násilie pri riešení sporov. Toto však sovietske velenie, ktoré bolo zástancom globálnej jadrovej vojny, pokladalo za prejav oslabenia pohotovosti vojsk. ŠTAIGL, J. – ŠTEFANSKÝ, M. *Vojenské dejiny Slovenska – VI. zväzok (1945 – 1968)*. Bratislava 2007, s. 315; POVOLNÝ, D. *Vojenské řešení Pražského jara I. Invaze armád Varšavské smlouvy*. Praha 2008, s. 58-59.

⁵ Reforma straníckej a politickej práce v armáde nevedla k jej odpolitizovaniu (zrušením vedúcej úlohy strany), ale len k novým spôsobom jej realizácie. Zasahovanie straníckych orgánov do právomoci veliteľom sa malo vylúčiť, tí sa mali zodpovedať len svojim nadriadeným veliteľom. ŠTAIGL, ŠTEFANSKÝ, ref. 4, s. 318.

⁶ Pozri BÍLEK, J. – LÁNÍK, J. – MINAŘÍK, P. – POVOLNÝ, D. – ŠACH, J. *Historie československé armády. Československá lidová armáda v koalických vazbách Varšavské smlouvy květen 1955 – srpen 1968*. 7. sv. Praha 2008.

Slovensku prebiehal proces demokratizácie aj v armáde ruka v ruke s požiadavkami súvisiacimi s prípravou federalizácie republiky. V tejto súvislosti sa pertraktovala požiadavka umožniť čo najväčšiemu počtu brancov zo Slovenska slúžiť v útvaroch na jeho území.

Zároveň sa malo prehodnotiť postavenie Východného vojenského okruhu (VVO), ako aj dislokácia ČSLA, čo však bolo z pohľadu sovietskeho velenia nemysliteľné. Hlavná časť ČSLA mala byť predsa sústredená na západných hraniciach štátu.⁷

Sovietov v presvedčení, že aj v ČSLA treba urobiť závažné zmeny, utvrdil už priebeh obsadenia ČSSR, ako i ďalší vývoj udalostí. A to aj napriek tomu, že armáda počas dramatických augustových dní „zachovala rozvahu“. Jej velenie pritom nepodľahlo „*vlastním emocím ani výzvam občanů k vydání zbraní a nedala se vyprovokovat činy invazních armád k ozbrojené protiakci, která by skončila vzájemným masakrem s civilními oběťmi*“. Tento postoj však neodrážal nálady v armáde. Svedčia o tom viaceré spontánne prejavy na rôznych stupňoch velenia sabotujúce činnosť invázných vojsk (poskytovanie alebo rušenie rádiových staníc, prijímanie rezolúcií proti invázii, neposkytnutie žiadnej pomoci okupačným vojskám, vyvážanie zbraní a zásob mimo kasárne, pomoc pri prevádzaní ľudí na Západ, prípravy na obranu vojenských objektov atď.). Tieto tendencie bolo možné vysledovať aj vo VVO s veliteľstvom v Trenčíne. Absentovali však na úrovni jeho velenia na čele s genmjr. Samuelom Kodajom, ktorý od začiatku invázie podnikal aktívne opatrenia „*nejen k udržení klidu a kázne, ale také k navázání co nejlhubší spolupráce se Sověty, kterým vyšel výrazně vstříc i proti rozkazům z Prahy*“.⁸ Sovieti o prejavoch odporu v armáde, samozrejme, boli viac či menej informovaní. Na základe takýchto informácií (aj keď často skreslených) potom vyvodzovali svoje závery o potrebe dôsledných zmien v armáde.⁹

Aj po vynútenom prijatí Moskovského protokolu čs. delegáciou v Moskve 26. augusta¹⁰ stála armáda na strane vedenia strany a štátu, predstavovaného reformistickým dubčekovským krídlom. Samozrejme, to neznamená, že v nej nebola názorová diferenciácia. Avšak hlasy o nutnosti plniť moskovské dohody, rešpektovať spoločné záujmy socialistických krajín sa začali šíriť okamžite.¹¹ Napriek pôvodnému nesúhlasu Moskovský protokol nako-

⁷ Podľa týchto požiadaviek sa mali pri teritoriálnom rozmiestnení vojsk zohľadňovať bezpečnostné hľadiská Slovenska a národné záujmy Slovákov. Podľa pôvodných pojanuárových požiadaviek sa pritom na Slovensko malo premiestniť viac jednotiek ČSLA (základ mali tvoriť dve divízie), a mali sa vytvoriť podmienky na návrat k zásadám Košického vládneho programu o existencii slovenských národných útvarov. Táto požiadavka sa pertraktovala v súvislosti s prípravou na federatívne usporiadanie ČSSR. Samozrejme, v podmienkach nastupujúcej normalizácie a striktného uplatňovania strategickú koncepcie Varšavskej zmluvy, kde ČSSR tvorilo dôležitý nástupný priestor proti krajinám NATO, nebolo možné slovenské požiadavky uspokojivo realizovať. Drvivá väčšina bojových útvarov logicky musela byť rozmiestnená na západe krajiny. ŠTAIGL, ŠTEFANSKÝ, ref. 4, s. 315.

⁸ POVOLNÝ, D. *Vojenské řešení Pražského jara 1968. II. Československá lidová armáda v srpnu 1968*. Praha 2010, s. 143.

⁹ Tamže.

¹⁰ Napriek tlaku sovietskej strany nebol v tomto dokumente vývoj v ČSSR po januári 1968 označený za kontrarevolúciu, spomínaná, a teda ospravedlňovaná v ňom nebola ani vojenská invázia. Podľa protokolu mala byť čs. otázka stiahnutá z rokovania Bezpečnostnej rady OSN, mali sa previesť niektoré kádrové opatrenia, naopak, vo funkciách mali ostať predstavitelia konzervatívov, opätovne mala byť zavedená cenzúra. Okrem iného, mimoriadny XIV. zjazd KSČ mal byť neplatný a o rozmiestnení sovietskych vojsk sa mala uzavrieť osobitná dohoda. Bližšie pozri napr. SIKORA, S. *Rok 1968 a politický vývoj na Slovensku*. Bratislava 2008, s. 173-179; ŠTEFANSKÝ, M. *Moskovský protokol a rokovania o rozmiestnení sovietskych vojsk*. In *Rok 1968 a jeho miesto v našich dejinách*. (ed. M. Londák, S. Sikora). Bratislava 2009, s. 265-276.

¹¹ CHRASTIL, ref. 1, s. 33-34.

niec akceptovalo aj velenie ČSLA, VVO nevyvímajúc, i keď medzi podriadenými zložkami prevládalo sklamanie a rozčarovanie. Jasným signálom bol už rozkaz prezidenta Svobodu z 28. augusta a, najmä, rozkaz ministra národnej obrany genplk. Martin Dzúra z 1. septembra, ktorého cieľom bolo pacifikovať odpor armády voči okupačným vojskám. Vzhľadom na potrebu rešpektovania Moskovského protokolu nariadil vychádzať z reálnej skutočnosti, že ČSSR je členom Varšavskej zmluvy. Z toho dôvodu sa malo zabrániť všetkým rušivým prejavom proti socialistickým krajinám a vojskám, ktoré boli dočasne v ČSSR, naopak, sa mali opätovne nadviazať kontakty s ich príslušníkmi za účelom riešenia otázok normalizácie života. Na základe vládneho uznesenia z 30. augusta k mimoriadnym opatreniam na upevnenie poriadku Dzúra nariadil armáde spolupôsobiť v súčinnosti s orgánmi ministerstva vnútra a národnými výbormi. Konkrétne túto otázku rozoberal už jeho rozkaz z 31. augusta, na základe ktorého armáda začala vyčleňovať vojakov ako výpomoc pre orgány Verejnej bezpečnosti (VB), čo bolo v rozpore s pojanuárovými predstavami o vojenskej reforme. Na rozkaz reagoval aj veliteľ VVO, ktorý vo svojom rozkaze zašiel ešte ďalej, keď uviedol, že spoluprácu s cudzími vojskami nemožno považovať za zradu. Čo sa týka výpomoci VB, VVO denne vyčleňoval priemerne 640 vojakov.¹²

Už krátko po invázii sa vystupňoval tlak zo strany okupačných síl na urýchlené plnenie Moskovského protokolu. Veliteľ invázy vojsk arm. gen. Ivan G. Pavlovskij napísal už v septembri 1969 niekoľko listov pre 1. tajomníka ÚV KSČ Alexandra Dubčeka a predsedu vlády Oldřicha Černíka, v ktorých sa sťažoval na jeho neplnenie. Upozorňoval najmä na „zneužívanie stranického tisku“ a požadoval jeho prísnu cenzúru.¹³ Tu treba podotknúť, že aj keď bol vyvíjaný tlak na médiá, ich „glaichšaltovanie“ v budúcnosti prebiehalo len pozvoľna. Prejavom sovietskeho tlaku boli aj prvé čistky v dôstojníckom zbore, v snahe eliminovať tých, ktorí sa príliš angažovali v demokratizačnom procese alebo sa aktívne postavili proti okupácii. Dôležité zmeny vo veliteľskom zbore sa uskutočnili už začiatkom októbra 1968. Odvolaný bol veliteľ Západného vojenského okruhu (ZVO) genmjr. Stanislav Procházka, náčelník spravodajskej správy Generálneho štábu ČSLA genmjr. Oldřich Burda a náčelník správy pre zahraničný styk na generálnom štábe plk. A. Svoboda. Ich preloženie na menej významné funkcie súviselo s ich postojom počas prvých dní invázie.¹⁴ Už v septembri sa vystupňovali tlaky na zrušenie Vojenskej politickej akadémie, zrušená však bola až v nasledujúcom roku.¹⁵

Proces normalizácie však predstavitelia KSČ v tom čase ešte podmieňovali splnením sľubu o odchode vojsk piatich štátov Varšavskej zmluvy z ČSSR.¹⁶ Pri úvahách o politickej situácii v ČSLA pritom aj po augustovej invázii naďalej rezonovalo odhodlanie pokračovať v reformách. V podkladových materiáloch pre kolégium ministra národnej obrany z 15. októbra 1968 sa možno dočítať, že spoločnými znakmi v postojoch príslušníkov armády boli: „*spontánní nesouhlas s ozbrojeným zásahem pěti zemí; plná podpora vedení naší strany a státu...*“ Na druhej strane sa tu už upozorňovalo na rastúcu diferenciáciu v názoroch, pričom s určitým znepokojením sa poukazovalo na nárast radikalizmu prevažne mladších príslušníkov ČSLA a vojakov základnej služby, ktorý môže situáciu zbytočne vyostrovat'.

¹² POVOLNÝ, Vojenské řešení...II., ref. 8, s. 47, 130; PŮČIK, ref. 1, s. 35-37.

¹³ BENČÍK, PAULÍK, PECKA (ed.), ref. 1, dok. č. 12, s. 48-49; dok. č. 19, s. 71-72.

¹⁴ ŠTEFANSKÝ, ref. 10, s. 274.

¹⁵ BENČÍK, PAULÍK, PECKA (ed.), ref. 1, dok. č. 8, s. 38-40.

¹⁶ Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv (VÚA-VHA) Praha, f. MNO 1970, šk. 51, sign. 25/5-11.

Okrem prevládajúceho názoru spočívajúceho v plnej podpore strane a vláde sa podľa tohto dokumentu medzi časťou príslušníkov armády začal proces prehodnocovania pojanuárového vývoja. Objavovali sa však aj prípady rezignácie, pasivity, politickej apatie. Určujúcimi normatívmi v tomto dokumente však už boli myšlienky skryté pod termíny, ako konsolidácia, normalizácia pomerov. Pod tým sa myslelo poslušné vykonávanie stranických a vládnych smerníc v zmysle moskovských dohôd.¹⁷

Zo základných princípov pojanuárovej politiky strany a štátu sa podľa tohto dokumentu malo vychádzať aj pri konsolidácii ideologickej činnosti v armáde. Limitovať ju však mali na jednej strane moskovské dohody, na druhej „*reálne smýšlení a postoje lidových mas*“. Kľúčovú úlohu v normalizačnom procese mala zohrať jednota KSČ. Velenie armády vychádzalo z predstavy, že len podporou politiky strany, vlády a prezidenta je možné dosiahnuť splnenie sľubu o odchode okupačných vojsk. Tejtó realite malo byť prispôbené aj riadenie a metódy straníckej práce. Tá mala síce vychádzať z princípov nastolených v pojanuárovom období, avšak velenie armády nemalo jasno, ako tieto demokratizačné prvky realizovať v podmienkach okupácie. Na jednej strane síce deklarovalo, že nemôže pripustiť „*recidivu minulého „mechanického zajišťování“*“ alebo „*komandování*“, na druhej však jedným dychom dodávalo, že v daných podmienkach volené orgány nemôžu prevziať celé riadenie straníckej práce tak, aby sa dosiahla požadovaná jednota s líniou štátu a strany. Už tu sa počítalo s obmedzením ich právomocí na úkor klasického politického aparátu.

V týchto podmienkach aplikácie tzv. realistickej politiky sa v armáde mali realizovať hlavné vojenskoodborné úlohy: 1., zabezpečenie prevedenia redислоkačných zmien spojených s rozmiestnením vojsk Sovietskej armády v kasárňach; 2., prevedenie zmien podľa Akčného plánu ČSLA, ktorého realizácia v pôvodnej podobe však bola nereálna.¹⁸

Možno konštatovať, že predstava o vlastnej podobe normalizačného procesu bola veľmi naivná a predstavitelia štátu, ale aj armády z nej čiastočne vytriezveli už po uzavretí zmluvy o podmienkach dočasného pobytu sovietskych vojsk na území ČSSR zo 16. októbra 1968, ratifikovanej 18. októbra 1968. Podľa nej mala v ČSSR dočasne zostať časť vojsk Sovietskej armády, zvyšok, ako aj vojská ďalších štyroch krajín mali byť odsunuté po etapách v priebehu dvoch mesiacov. Podľa tajného protokolu malo v ČSSR zostať bez časového obmedzenia vyše 75-tisíc sovietskych vojakov.¹⁹ Fakt, že sovietske vojská budú ďalej usmerňovať vnútropolitický vývoj v krajine a zároveň suplovať činnosť „nespolahlivej“ ČSLA pri vnútroštátnej potlačovateľskej funkcii sa, samozrejme, premietol na náladách príslušníkov armády, VVO nevyvímajúc. Tieto skutočnosti „*depresívne pôsobili aj na príslušníkov okruhu, predovšetkým na veliteľský zbor*“.²⁰

V armáde si pritom naďalej udržiavali väčšinu prívrženci pojanuárového vývoja. Samozrejme, toto konštatovanie netreba preceňovať. Pre predstaviteľov armády nebolo jednoduché sa zorientovať v situácii, velenie si jednoducho mechanicky osvojovalo postoje najvyššieho stranického a štátneho vedenia, bez ohľadu na svoje vlastné presvedčenie. Bola to predsa v podmienkach totality rokmi zaužívaná prax. Určujúca bola tiež nechť na spo-

¹⁷ Vojenský historický archív (VHA) Bratislava, f. č. 0855 – Vojenské veliteľstvo „Východ“, šk. 21, č.j. 0027375/1968, podkladový materiál od MNO – Sekretariát ministra pre veliteľa VVO genmjr. Kodaja z 11. 10.

¹⁸ Tamže.

¹⁹ POVOLNÝ, Vojenské řešení...II, ref. 8, s. 128-139.

²⁰ VHA Bratislava, f. č. 0855 – Vojenské veliteľstvo „Východ“, šk. 22, súhrnná informácia o vývoji vojensko-politickej situácie u VVO po novembrovom pléne ÚV KSČ /k 15. 1. 1969/.

luprácu s príslušníkmi Sovietskej armády na území štátu. V oficiálnych dokumentoch sa stále pozitívne hodnotila pojanuárová politika ČSLA, rozvíjanie demokratizmu a kolektívizmu v straníckej práci a požaduje sa pokračovanie tohto procesu, aj keď v modifikovanej podobe pri reflektovaní reality, ktorá vznikla v dôsledku invázie. Nie inak tomu bolo aj na úrovni VVO. Tu možno zacitovať zo zápisnice zachytávajúcej vystúpenie veliteľa genmjr. S. Kodaja na Vojenskej rade VVO 15. novembra 1968: „...*Sám je toho názoru, že sme stále na pozícii realistickej politiky a zabezpečovali ideovú a politickú jednotu okruhu.*“²¹

Aby sa mohlo začať s odsunom väčšiny invázných vojsk, armádne velenie muselo realizovať redislokáciu a reorganizáciu vlastných útvarov a zväzkov. Tým sa mali uvoľniť priestory pre zvyšok invázných vojsk, ktoré podľa dohody o dočasnom pobyte mali zostať v ČSSR. Tento proces výrazne determinoval situáciu v armáde na území Slovenska. 28. septembra pritom vyšiel rozkaz ministra MNO o dislokačných a organizačných zmenách, ktoré mali byť vykonané do 15. októbra 1968.²²

Na Slovensko sa už v septembri z Čiech a Moravy museli presťahovať niektoré jednotky, ktoré uvoľnili kasárenské priestory Sovietskej armáde. Boli urobené tiež redislokačné zmeny v rámci samotného VVO. K takýmto krokom sa však velenie armády odhodlalo bez toho, aby v nových posádkach garantovalo adekvátne materiálne a sociálne zabezpečenie. Tieto skutočnosti sa odrazili na morálnom stave príslušníkov takto postihnutých útvarov. Ten bol pritom narušený už samotnou inváziou. Protisovietske nálady tak rozhodnutie o redislokácii časti útvarov v týchto podmienkach ešte vystupňovali. Velenie armády si, samozrejme, uvedomovalo komplikácie, ktoré môžu v súvislosti s napätou situáciou pri realizácii redislokácie nastať. V smerniciach na zabezpečenie organizačných a dislokačných zmien, ktoré sa dostali aj na rokovanie Vojenskej rady VVO, sa v tejto súvislosti uvádza: „*Důsledně je třeba prosazovat všemi opatřeními pochopení, že jen včasné a zodpovědné provedení organizačních a dislokačních změn zajistí včasný odchod většiny vojsk pěti států z území ČSSR a urychlí tak další normalizaci života v naší vlasti.*“²³ Aj toto konštatovanie potvrdzuje naivitu čs. politikov v súvislosti s ich predstavou o vlastnej podobe normalizácie. Realizovaním sovietskych požiadaviek vyplývajúcich z Moskovského protokolu chceli urychliť odchod okupačných vojsk a zachovať väčšinu pojanuárových výdobytkov.

Plánom dislokovania vojsk VVO sa jeho Vojenská rada zaoberala na svojom zasadnutí 28. septembra 1968. Gen. Kodaj tu pritom „demagogicky“ zdôraznil, že celý tento proces prebieha v súlade s Akčným programom ČSLA, a jeho zmyslom je spresniť systém riadenia a velenia a zjednodušiť a spružniť organizačnú štruktúru ČSLA. Na druhej strane zdôraznil, že VVO musí vytvoriť podmienky na prezimovanie časti sovietskych vojsk, pričom splnením tejto úlohy podmienil odchod ostatných cudzích vojsk. Na tomto mieste zdôraznil, že „*v našom záujme však je, aby vojská piatich (štátov – pozn. I. B.) čo najskôr z republiky odišli.*“²⁴

Na Slovensko bola na základe rozkazu ministra národnej obrany zo stredných Čiech redislokovaná 13. tanková divízia, ktorej veliteľstvo sa etablovalo v Topoľčanoch. Usku-

²¹ VHA Bratislava, f. č. 0855 – Vojenské veliteľstvo „Východ“, šk. 22, č.j. 00209, zápis z 10. zasadania Vojenskej rady VVO zo dňa 15. 11. 1968.

²² POVOLNÝ, Vojenské řešení...II. ref. 8, s. 134-135.

²³ VHA Bratislava, f. 0855 – Vojenské veliteľstvo „Východ“, šk. 21, č.j. 00449, smernice o... zabezpečení organizačných a dislokačných zmien k 15. 10. 1968.

²⁴ Tamže, f. 0855 Vojenské veliteľstvo „Východ“, šk. 21, č.j. 0022052, zápis z 8. zasadania Vojenskej rady VVO zo dňa 28. 9. 1968.

točnila sa tiež čiastočná reorganizácia a zmena podriadenosti jej útvarov. Do rámca 14. tankovej divízie s Veliteľstvom v Prešove bol prevelený 60. tankový pluk zo Šumperka zo 4. tankovej divízie a 103. tankový pluk z Mladej z 13. tankovej divízie. Naopak, 10. tankový pluk z Martina a 64. tankový pluk z Levíc boli odovzdané do podriadenosti 13. tankovej divízie. Okrem toho do Brezna nad Hronom mala byť premiestnená Škola pre dôstojníkov delostrelectva v zálohe z Frenštátu pod Radhoštěm. Od 1. decembra prešla do úplnej veliteľskej podriadenosti veliteľa 49. delostreleckého pluku 14. tankovej divízie. Redislokačné zmeny v rámci teritoriálnej pôsobnosti VVO postihli 10. protiletadlový oddiel, ktorý bol premiestnený z Prešova do Popradu. Zároveň z Ružomberka mala byť do Prešova premiestnená 2. zdravotnícka škola.²⁵

Problémy, s ktorými sa redislokovanie útvarov od začiatku potýkali, možno dokumentovať na hodnotení morálno-politického stavu 103. tankového pluku z decembra 1968, ktorý bol v rámci reorganizácie premiestnený do Humenného do podriadenosti 14. tankovej divízie: „...*Morální síly útvaru se projevili v srpnu v podpoře strany a vlády a ve splnění požadavků doby. Srpnové události přinesly některé nejasnosti a nejistoty, které ovlivnili morální stav. Ve vědomí vojáků a velitelského sboru byl narušen vztah k Varšavské smlouvě a k Sovětskému svazu. Vznikla nejistota části velitelského sboru ve vztahu k vojenské službě. Požadavek přesunu pluku na Slovensko přinesl další problémy. Převažná část velitelského sboru na Slovensku nechce sloužit, zejména z těchto důvodů: manželky vojáků z povolání nechtějí na Slovensku žít pro velkou dálku. Požadují české školy pro své děti. Bojí se přechodu dětí z českého na slovenský jazyk. Nechtějí žít odloučení od manželů, mají existenční neistotu a další problémy...Převážná část velitelského sboru uvažuje o podání žádosti o přemístění z posádky Humenné do posádek v Čechách nebo na Moravě. V případě nemožnosti služby v Čechách i na Moravě uvažuje i o odchodu do zálohy.*“²⁶

Treba zdôrazniť, že v redislokovaniach útvarov sa ešte vystupňovali problémy morálno-politického charakteru, keďže každému bolo jasné, že dôvodom sťahovania bola nevyhnutnosť uvoľniť ubytovacie priestory pre okupačné jednotky. Odpor k ich prítomnosti preto u príslušníkov týchto útvarov ešte narastal. Napätá situácia bola aj v útvaroch a jednotkách redislokovaniach v rámci VVO. Ako príklad možno uviesť reakcie príslušníkov 10. protiletadlového oddielu, ktorý sa sťahoval z Prešova do Popradu: „*V tejto súvislosti sa vyskytli názory medzi vojakmi základnej služby, že je to z dôvodov vstupu spojeneckých vojsk na naše územie. Táto otázka bola so všetkými príslušníkmi útvaru rozobraná a vysvetlená, že redislokácia nie je vo vzťahu s otázkami vstupu spoj. vojsk, ale z dôvodu nedostatkov ubytovacích priestorov a bola v štádiu riešenia ešte v roku 1967.*“ V tejto správe sa ďalej konštatuje, že až 50 % vojakov z povolania sa pôvodne odmietalo presťahovať.²⁷

Na základe neskorších analýz normalizačného velenia armády z roku 1970 bol morálno-politický stav v útvaroch redislokovaniach na Slovensko oveľa horší, než v ostatných útvaroch, jednotkách či ústavoch VVO. Signifikantné bolo správanie vojakov prevelených na určitý čas k iným útvarom či jednotkám VVO. Ako príklad možno uviesť situáciu v 14. prieskumnom prápore v Prešove (14. tanková divízia): „*V tomto období sa nevyskytovali vážnejšie priestupky, naopak vydávané rozkazy boli plnené presne. Problémy sa vyskytovali*

²⁵ Tamže, f. 14. tanková divízia, šk. 36, inv. č. 71, organizační a dislokační změny v ČSLA k 15. 10. 1968.

²⁶ VHA Bratislava, f. 05855 – Vojenské veliteľstvo „Východ“, šk. 32, č.j. 005591, protokol o odevzdání a převzetí 103. tankového pluku hrdiny Sovětského svazu genmjr. Antonína Sochora.

²⁷ VHA Bratislava, f. 14. tanková divízia, šk. 39, analýza konsolidačného procesu u 10 plo.

s príslušníkmi, ktorí boli prevelení z Mladej najmä v tom, že títo príslušníci mali disciplínu na veľmi nízkej úrovni a taktiež ich názory sa nestotožňovali s Moskovskými protokolmi a pod.“²⁸ Podobné hodnotenie nájdeme aj v analýze morálno-politického vývoja v 10. ženijnom prápore (14. tanková divízia) v Banskej Bystrici: „...Výchovná práca sa značne sťažila príchodom pridelených jednotiek od redislokovaných útvarov a nástupom povolančov k 1. 10. 1968, ktorí so sebou prinášali množstvo nesprávnych názorov /vstup vojsk, načo armáda, keď sú tu spojenci, hospodárske otázky, obavy z návratu 50-tich rokov./“²⁹ Nastupujúci normalizačný kurz v 49. delostreleckom pluku pre zmenu komplikoval príchod Školy pre dôstojníkov delostrelectva v zálohe (ŠDDZ) do Brezna nad Hronom: „negatívny vplyv konsolidačného procesu u pluku mal príchod ŠDZ do posádky Brezno. Veliteľ ŠDZ a časť dôstojníckeho zboru ŠDZ kritizovala súdružské vzťahy s príslušníkmi Sovietskej armády. V tomto ohľade nastal zlom až po podriadení ŠDZ pluku.“³⁰

Legalizácia pobytu sovietskych vojsk už jasne signalizovala ďalšie mocenské zmeny v prospech tých síl, ktoré budú schopné garantovať ďalší vývoj v krajine podľa predstáv sovietskeho vedenia. Jasne to dokazujú aj výsledky pléna ÚV KSČ konaného 14. – 17. novembra. Dubčekovo vedenie toto zasadnutie zvolalo v snahe vytvoriť novú politickú líniu, ktorú by akceptovali aj Sovieti. Tá mala v sebe sklbiť obrodnú politiku očistenú od negatívnych javov kritizovaných Sovietmi s požiadavkami Moskovského protokolu. Sovietsky tlak však bol aj pre progresívnych politikov prisilný, čo sa prejavilo na vnútornej rozpornosti prijatej rezolúcie. Tá síce obsahovala väčšinu prvkov reformného programu, ale tiež všetky dôležité body presadzované druhou stranou (posilnenie vedúcej úlohy strany, boj proti pravici atď.) Okrem toho viaceré formulácie boli nejasné a umožňovali rôzny výklad. Bol to jasný odklon od princípov akčného programu, ktorý bol napriek tomu formálne stále najdôležitejším programovým dokumentom. Novembrové plénum tiež schválilo viaceré opatrenia, ktoré priaznivcov reformy výrazne oslabili. Konanie XIV. zjazdu bolo odložené na neurčito, bolo však zriadené byro pre riadenie straníckej práce v českých krajinách s rovnakými reálnymi právomocami ako ÚV KSS, ako aj osemčlenný výkonný výbor Predsedníctva ÚV KSČ, ktorý prevzal väčšinu agendy predsedníctva. V obidvoch orgánoch získali väčšinu konzervatívci.³¹

Výsledkom bolo oslabenie Dubčekových pozícií. Tieto skutočnosti sa pozvoľna premietli aj do vývoja v armáde. Na druhej strane aj značná časť jej príslušníkov sa len ťažko orientovala v „nejednotnom výklade záverov novembrového pléna“.³² Možno „súhlasit“ s neskorším hodnotením z konca roku 1969, že proces názorovej diferenciacie bol i v armádnom prostredí nesmierne ťažký, a to „vzhľadom k nejednotnosti tehdejšího vedení strany...“³³ Bol komplikovaný aj pod vplyvom masovokomunikačných prostriedkov, ktoré ešte neboli celkom „zgleichšaltované“.

Podľa tohto normalizačného hodnotenia časť príslušníkov armády prijala novembrovú rezolúciu „s rozpaky, s jistou rezervovanosťou a výhradami k niektorým časťam, predovšetkým

²⁸ VHA Bratislava, f. 14. tanková divízia, šk. 39, analýza vývoja a činnosti 14. prieskumného práporu z 22. 6. 1970.

²⁹ Tamže, šk. 39, analýza plnenia opatrení konsolidačného procesu u 10 žpr.

³⁰ Tamže, šk. 39, č.j. 021009, charakteristiky útvarov 14. tankovej divízie vyplývajúce zo stavu politickej analýzy k 20. 6. 1970.

³¹ DOSKOČIL, Z. *Duben 1969. Anatomie jednoho mocenského zvratu*. Brno 2006, s. 35-36.

³² PÚČIK, ref. 1, s. 42.

³³ VÚA-VHA Praha, f. MNO 1970, šk. 51, sign. 25/5-11, s. 81.

k hodnocení polednového vývoje, masových komunikačních prostředků, pravicových sil atd. Další skupina jednoznačně odmítá její závěry. Tohle jednání označuje za počátek návratu do předlednových poměrů... Tato skupina byla početně slabší, reprezentovaná především extrémními pravicovými silami, které zajímali vlivné místa v centrálních institucích ČSLA, včetně složek MNO, v společenskovědní frontě ČSLA, v armádních komunikačních prostředcích a v přípravných výborech KSČ“. Další část „tvořená formujícím se zdravým jádrem armádní stranické organizace, vyjadřovala plný souhlas s listopadovou rezolucí“. V dané situaci však konzervativci v armádě ešte nemali prevahu, o čom svedčí aj fakt, že na presadzovanie svojich názorov museli používať aj rôzne pololegálne formy.³⁴ V tomto normalizačnom stanovisku sa ako ďalšie príčiny uvádza nejednotnosť vedenia Hlavnej politickej správy (HPS) – ČSLA, vplyvy reorganizácie a redislokácie. Z masovokomunikačných prostriedkov sa za novembrovú rezolúciu jednoznačne nepostavili ani *Obrana ľudu*, ani *A-revue*. *A-revue* dokonca tvrdila, že „je to kompromis za hranici únosnosti“. *A-revue* až do februára 1969 ignorovala pozitívne informácie o armádach Varšavskej zmluvy. Dokonca vytvorila priestor publicistom, ktorí odmietali augustovú intervenciu.³⁵

Nejednotný výklad záverov novembrového pléna kritizovalo aj vedenie VVO. Podľa záverov súhrnnej správy o vývoji vojensko-politickej situácie vo VVO po novembrovom pléne ÚV KSČ z 15. januára 1969 bola táto skutočnosť dôkazom nejednotnosti vo vedení strany, čo sa negatívne prenášalo aj do nižších stranických a vojenských štruktúr. Tu sa totiž živo diskutovalo o vystúpeniach jednotlivých členov vedenia strany. Jednotlivé referáty sa rozširovali údajne najmä zo Severomoravského kraja, a to po obvode celého okruhu. Názorovú diferenciaciu medzi príslušníkmi okruhu podľa tejto správy ešte viac „nezodpovedne“ prehlbovala „nedostatočná vysvetľovacia kampaň“ v médiách.³⁶ Možno teda konštatovať, že vedenie okruhu sa už v tomto čase dožadovalo jednotných smerníc, v podobe oficiálnych stranických dokumentov, ktoré by slúžili ako podklad pre rozvíjanie ideologickej práce. Vojaci pritom nemali kriticky reflektovať obsah politických prehlásení, naďalej mali zostať len nástrojom politickej indoktrinácie vládnucej štátostrany.

Čo sa týka situácie na Slovensku, podľa analýzy stavu normalizačného procesu 14. tankovej divízie, vo vzťahu k záverom novembrového pléna sa prejavovali rozdielne postoje: „Časť príslušníkov vzväzku nechápala v plnom rozsahu rezolúciu novembrového pléna ako základ pre názorové a akčné zjednotenie strany a spoločnosti. V ich myslení prežívajú nesprávne názory, typické pre august. Bolo to napríklad nesprávne hodnotenie zásahu vojsk Varšavskej zmluvy, nedôvera k členom ÚV KSČ, ktorí stáli na pozíciách internacionalizmu, obavy o návrat pred január a podobne.“ Tieto názory boli typické pre väčšiu časť vojakov základnej služby, mladších veliteľov, absolventov vojenských katedier vysokých škôl, ale aj časť príslušníkov strany.³⁷ „Kritická“ situácia bola najmä v 60. (V – Kežmarok) a 103. (V – Humenné) tankovom pluku, teda v dvoch nových útvaroch, ktoré sa do rámca 14. tankovej divízie dostali na základe redislokácie a reorganizácie po príchode sovietskych vojsk. Tieto pluky boli „plne zasiahnuté protisovietskou propagandou“. „Politická konsoli-

³⁴ Tamže, s. 83, napr. rozširovanie informátora „Zprávy“, počúvanie rozhlasovej stanice „Vltava“, styk so sovietskymi „súdruhmi“ na útvaroch a komandantúrach, organizovanie aktívov, rozširovanie vystúpení tzv. konzervatívnych politikov.

³⁵ Tamže, s. 82.

³⁶ VHA Bratislava, f. č. 0855 – Vojenské veliteľstvo „Východ“, šk. 22, sign. 0212/VR.

³⁷ VHA Bratislava, f. 14. tanková divízia Topoľčany, šk. 39, analýza stavu konsolidačného procesu 14. tankovej divízie k 18. 6. 1970, s. 30, 31.

dácia“ sa preto mala zamerať najmä na tieto dva útvary. Vojaci mali predovšetkým pochopiť *„miesto a úlohu našej armády, nutnosť dôsledného plnenia úloh, vysvetľovali a uvádzali sme na správnu mieru historické skutočnosti nášho vzťahu k ZSSR, k jeho armáde a pod.“*³⁸ Redislokácia, ale aj skutočnosť, že 14. tankovej divízii boli direktívne pridelené iné úlohy, mali dopad aj na jej velenie, ktoré tieto zmeny už v októbri 1968 prijímalo len s nevoľou. Fakt, že 13. divízia mala mať výcvikový charakter (mala cvičiť špecialistov) a 14. tanková divízia mala cvičiť zálohy, sa chápali ako prejav diskriminácie VVO. Ale tiež ako odklon od požiadaviek pojanuárového obdobia na zmenu dislokácie vojsk tak, aby sa rešpektovali národné záujmy Slovákov a doriešilo ich zodpovedajúce zastúpenie vo funkciách v armáde – najmä na území Slovenska.

Velenie 14. divízie v tom videlo návrat k praktikám kritizovaným počas pojanuárového vývoja v roku 1968. Aj z tohto konštatovania vyplýva, že velenie divízie sa (podobne ako velenie samotnej armády) ešte nevedelo zorientovať v politickej situácii po príchode okupačných vojsk a otvorene sa hlásilo k pojanuárovému vývoju (čo do značnej miery aj formálne zodpovedalo oficiálnej línii). Veliteľ divízie pritom navrhoval, aby obidve divízie mali rovnaký výcvikový charakter, teda, aby cvičili špecialistov a pripravovali svoje zálohy pre vlastné mobilizačné rozvinutie: *„... Chceme, aby naši ľudia, ktorí dlhé roky doslova drelí, konečne pocítili spravodlivosť, aby i oni pocítili, že sú schopní pripravovať kvalitné vycvičené kádre pre divízie na našich západných hraniciach. Chceme sa takto bezprostredne podieľať na obranyschopnosti našej vlasti.“*³⁹ Naznačené reorganizačné zmeny vyvrcholili 1. septembra 1969, keď sa zmenila mierová funkcia VVO. Získal výlučne výcvikový charakter s úlohou vycvičiť špecialistov pre potrebu celej ČSLA.⁴⁰ Tieto zmeny diktoval, paradoxne, na jednej strane zákon o federácii (okrem iného VVO sa teritoriálne vymedzil hranicami SSR), na druhej prítomnosť sovietskych vojsk.

Vážnejšie problémy vyplývajúce z redislokácie sa vyskytovali tiež v ŠDDZ v Brezne (po jej premiestnení z Frenštátu pod Radhošťem) pridelenej k 49. delostreleckému pluku 14. tankovej divízie. Tieto skutočnosti zaťažili jeho príslušníkov, čo sa podpísalo pod napätie medzi velením školy a pluku. Podľa hlásenia z januára 1969 evidovalo velenie školy až u 85 % vojakov z povolania žiadosť o preloženie. Situáciu vyriešili až razantné kádrové zmeny, keď z funkcie musel odísť aj jej veliteľ. Podobná situácia panovala tiež v 13. tankovej divízii. Sociálne podmienky a ubytovanie v priestoroch, do ktorých sa jej jednotky sťahovali, boli často neporovnateľné s úrovňou, na ktorú boli títo vojaci zvyknutí. S touto situáciou sa podľa dobových hlásení často nevedeli vyrovnáť ani stranícki funkcionári divízie, ktorí „podliehali depresívnym náladám“. Najhoršie podmienky boli v 53. automobilovom prápore v Hlohovci.⁴¹ Samozrejme, tieto skutočnosti len stupňovali protisovietske nálady

³⁸ Tamže, s. 31.

³⁹ VHA Bratislava, f. 0855 – Vojenské veliteľstvo „Východ“, šk. 21, č.j. 061185, správa vel. 14. tankovej divízie plk. Zoltána Jakuša pre Vojenskú radu veliteľa VVO zo 14. 10. 1968, s. 2.

⁴⁰ Jeho úlohou však naďalej zostala úloha bojovej a mobilizačnej pohotovosti a zabezpečenia teritória v mieri i za brannej pohotovosti. Ním sa myslelo územie SSR. Útvary a zariadenia okruhu dislokované v Severomoravskom kraji boli preto už začiatkom roku 1969 odovzdané do podriadenosti Stredného vojenského okruhu. VHA Bratislava, f. 13. tanková divízia Topolčany, šk. 9, č. j. 010654, plán opatrení veliteľstiev VVO na plnenie konsolidačnej smernice májového pléna ÚV KSČ.

⁴¹ VHA Bratislava, f. č. 0855 - Vojenské veliteľstvo „Východ“, šk. 22, sign. 0212/VR, súhrnná informácia o vývoji vojensko-politickej situácie u VVO po novembrovom pléne ÚV KSČ /k 15. 1. 1969/.

v radoch divízie. Mnohí jej príslušníci chápali novembrové plénum správne ako riešenie na odstránenie demokratizačného procesu nadiktované tlakom z vonku.⁴²

Napriek naznačenému, podľa materiálu predloženého Vojenskej rade z konca decembra 1968, bola situácia vo VVO, podobná ako v Strednom vojenskom okruhu, „najkonsolidovanejšia“. „Najhoršia“ zostávala situácia v ZVO. Na druhej strane v súvislosti so situáciou vo VVO sa tu konštatuje, že v dôsledku spomínanej redislokácie sa skomplikoval celý rad problémov, ktoré priamo negatívne vplývali na podmienky života ľudí, čím sa reagovalo na nevyhovujúce pomery vo viacerých posádkach.⁴³

Vzhľadom na neustále napätie v spoločnosti pristúpil režim v súvislosti s konaním novembrového pléna (ale tiež v súvislosti s výročím Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie a výročím vzniku ČSR) k realizácii preventívnych bezpečnostných opatrení. Ako mocenský nástroj bola využitá aj armáda – ako výpomoc VB a Ľudovým milíciám. Na teritóriu VVO (podobne ako v ZVO, SVO) bol 13. novembra vydaný prísne tajný rozkaz jeho veliteľa zaslaný veliteľom posádok v Košiciach, Prešove, Žiline, Zvolene, Martine, Nitre, Trnave a Bratislave. Zboru národnej bezpečnosti mali byť na jeho základe poskytnutí vojaci do „hliadok“ a tiež technika potrebná na uskutočnenie rýchlych zásahov. Vo vojenských posádkach mali byť zorganizované „pohotovostné jednotky“ disponujúce potrebnou technikou. Na teritóriu VVO bolo do nich vyčlenených 755 vojakov (spolu s 2 226 príslušníkmi VB a 1 090 príslušníkmi Ľudových milícií).⁴⁴

Možnosti určitých „provokácií“ v súvislosti s konaním novembrového pléna ÚV KSČ pripustil aj veliteľ VVO genmjr. Kodaj na vojenskej rade 15. novembra. Pritom nezabudol pripomenúť, že termín zjazdu kolidoval s výročím Medzinárodného dňa študentstva, čo ešte zvyšovalo riziko neželaných verejných vystúpení. Prítomných členov rady však ubezpečil, že na teritóriu okruhu sú zabezpečené preventívne opatrenia vyplývajúce z rozkazu náčelníka gen. štábu, a že „*je všade poriadok, až na krádež zbraní v Žiline*“. Prítomných zástupcov požiadal, aby zotrvali, pokiaľ možno, v posádke a bez jeho súhlasu sa nevzdávali. Tieto opatrenia sa mali aplikovať aj na úrovni podriadených zložiek.⁴⁵ Treba povedať, že proti takémuto využitiu armády na uvedenom zasadnutí neprotestoval nikto z členov Vojenskej rady. Samozrejme, reakcie podriadených zložiek VVO nedali na seba dlho čakať. Boli pritom rôznorodé, najväčšia kritika využívania armády na represívne akcie bola vysledovaná podľa očakávania v jednotkách 13. tankovej divízie,⁴⁶ čo, samozrejme, nezostalo bez odozvy. Na spoľahlivosť jej príslušníkov v rámci spolupráce s VB sa na zasadnutí vojenskej rady ešte vo februári 1969 informoval samotný generálny inšpektor ozbrojených síl genplk. Miroslav Šmoldas. Podľa uistenia veliteľa divízie pplk. Josefa Mašeka, u príslušníkov VB nezaznamenali jediný prípad „*narušenia či odmietnutia, naopak, dochádzajú*

⁴² VHA Bratislava, f. č. 0855 - Vojenské veliteľstvo „Východ“, šk. 22, súhrnná informácia o vývoji vojensko-politickej situácie u VVO po novembrovom pléne ÚV KSČ /k 15. 1. 1969/, sign. 0212/VR, príloha č. 1. – informácia o situácii, stave nálad a názorov u 13. td.

⁴³ Archiv ředitelství personální podpory Ministerstva obrany Armády České republiky (AŘPP MO AČR) Praha, podkladový materiál pre zasadanie vojenskej rady z 28. 12. 1968. Za poskytnutie materiálov z tohto archívu ďakujem Mgr. A. Maskalíkovi, PhD.

⁴⁴ PÚČIK, ref. 1, s. 39-40.

⁴⁵ VHA Bratislava, f. č. 0855 - Vojenské veliteľstvo „Východ“, šk. 21, č.j. 0022062/VR, zápis z 10. zasadania Vojenskej rady VVO z 15. 11. 1968.

⁴⁶ PÚČIK, ref. 1, s. 40.

poďakovania za prístup k plneniu úloh“. Zároveň prítomných kolegov ubezpečil, že v súvislosti s úlohami armády pri zabezpečovaní verejného poriadku sa „*objasňujú otázky armády ako mocenského nástroja*“.⁴⁷

Napriek uvedenému, možno konštatovať, že na konci roka 1968 velenie armády ešte nezamietlo zmeny v pojanuárovom období (v súlade s inštrukciami strany a štátu), ten sa však mal očistiť od „*protisovietskeho extrémizmu*“. Nadalej sa v oficiálnych dokumentoch objavujú myšlienky požadujúce väčšiu demokratizáciu v armáde, odstránenie prílišného centralizmu a pod., aj keď v modifikovanej podobe. Na druhej strane sa zdôrazňuje vedúca úloha strany a potreba jednotného riadenia stranícko-politickej práce priamo z ÚV KSČ, úzka spolupráca so ZSSR, ako to vyplýva z podkladového materiálu pre Vojenskú radu z 28. decembra 1968. Tu sa, naopak, zdôrazňuje potreba rovnoprávnejšieho postavenia členských štátov Varšavskej zmluvy.⁴⁸ Podobné hodnotenie vyplynulo aj z referátu veliteľa VVO genmjr. Kodaja k ukončeniu výcvikového roka 1968. Ten pritom upozornil, že „*postupne stále viac nadobúda prevahu realistický a rozumový prístup a emocionálne postoje ustupujú, i keď je veľmi nesnadné ich prekonať*“. Politická situácia vo VVO podľa neho napriek relatívnemu upokojeniu zostala zložitá a napätá. To sa podľa neho plne odrážalo aj vo vzťahu k snahe o obnovenie tradičnej družby s vojskami Varšavskej zmluvy. Priama účasť príslušníkov okruhu na protisovietskych akciách však na teritóriu VVO podľa neho zaznamenaná nebola.⁴⁹

Na zasadnutí Vojenskej rady VVO 29. decembra Kodaj priznal, že v novom roku bude treba zvláštnu pozornosť venovať situácii v 13. tankovej divízii. V snahe o „*politické stmelenie*“ v armáde na úrovni VVO vyzýval aj k použitiu donucovacích opatrení a k čistkám: „*Kolísavých ľudí v politike, ktorí nie sú schopní alebo nechcú pochopiť – meniť z funkcií. Prijímať rázne opatrenia a nebát sa vziať pritom zodpovednosť na prijatie opatrenia. Neangažovaných ľudí v politike armáda neznesie.*“⁵⁰ V nadväznosti na toto vystúpenie možno konštatovať, že v tom čase možno vysledovať prvé čistky vo vedúcich pozíciách v armáde. Podľa spomínaných podkladov pre zasadanie Vojenskej rady MNO z decembra 1968 sa kádrová práca riadila závermi uznesenia Predsedníctva ÚV KSČ z 31. augusta 1968 a rezolúciou novembrového pléna ÚV KSČ. V tejto súvislosti sa kládol dôraz, aby na funkciách nezostávali osoby, ktoré sú „*spjaty s extrémnymi a nereálnymiliberalistickými predstavami a nejsou odhodlaní dôsledne plniť usnesení strany vyjádrené v rozkazech velení armády*“. V tejto súvislosti bolo už v roku 1968 odvolaných z funkcie 95 osôb len z nomenklatúry prezidenta republiky a ministra národnej obrany. V nižších zložkách velenia však zatiaľ k väčším čistkám nedochádzalo.⁵¹

Koncom roku 1968 postupne utíchalo celospoločenské napätie, protestné protiokupačné akcie občianskej verejnosti. Opätovne sa však napätie vystupňovalo v súvislosti so sebaupálením študenta Jána Palacha 16. januára 1969 a voľbou predsedu Federálneho zhromaždenia. Protestný čin J. Palacha zasiahol aj celú spoločnosť na Slovensku. Prítom študentské protestné zhromaždenia podporovali aj absolventi vojenských katedier vysokých škôl, škôl

⁴⁷ VHA Bratislava, f. č. 0855 – Vojenské veliteľstvo „Východ“, šk. 22, zápis zo zasadnutia Vojenskej rady VVO z 2. 3. 1969, s. 11.

⁴⁸ AŘPP MO AČR, podkladový materiál pre zasadanie Vojenskej rady z 28. 12. 1968.

⁴⁹ VHA Bratislava, f. 0855 – Vojenské veliteľstvo „Východ“, šk. 31, č.j. 05094.

⁵⁰ Tamže, šk. 21, č.j. 0022067, zápis zo zasadania Vojenskej rady VVO zo dňa 17. 12. a 29. 12. 1968, s. 11.

⁵¹ AŘPP MO AČR, č.j. 027921, podkladový materiál pre zasadanie Vojenskej rady MNO z 28. 12. 1968.

pre dôstojníkov v zálohe, ale aj vojaci základnej služby. Niektoré akcie museli pacifikovať veliteľské a stranícke orgány, napr. úmysel 1. tankovej roty 103. tankového pluku v Humennom – začať hladovku na podporu študentských akcií, úmysel skupiny mladých lekárov vo Vojenskej nemocnici v Ružomberku zasiať Filozofickej fakulte Univerzity Karlovej, kde Palach študoval, sústrastnú rezolúciu a pod.⁵² Vojenská rada VVO v tejto súvislosti vo februári 1969 konštatovala, že napriek tomu, „že sa v tomto období podarilo situáciu vysvetliť a zo strany vojakov pochopiť, toto obdobie ukázalo závažné slabiny v účinku politicko-výchovnej práce medzi vojakmi základnej služby“. Čo sa týka absolventov vojenských katedier, v správe sa konštatuje, že „na jednej strane sympatizujú so študentmi; na druhej strane na nich pôsobí prevádzaná politicko-výchovná práca....a preto aj ich hodnotenie situácie je rozporné. Hodnotia čin Jána Palacha ako vysoko vlastenecký, poukazujú, že študenti sú veľká politická sila, ktorú je treba rešpektovať...Iní hodnotia čin ako nevhodný a niektorí jednotlivci dokonca doporučovali vysoké školy na určitú dobu uzavrieť, vzhľadom k rozjatreným citom“.⁵³

U veliteľských a funkcionárskych kádrov VVO nenastali v súvislosti s reakciami na Palachovu smrť žiadne „mimoriadne javy“. Oficiálne dokumenty sa dokonca snažili dokázať, že všetci odsúdili Palachov čin a obetavo sa pričínili o upokojenie situácie, čo mal byť dôkaz, že stoja za politikou strany a vlády. Výnimkou bol prípad por. Sväčeného z 8. motostreleckého pluku v Bratislave (13. tanková divízia), ktorý žiadal veliteľa, aby nebol určený za veliteľa poriadkovej hliadky v meste, pretože sa nevyrovnal s augustovou intervenciou a nevedel sa zaručiť, že by sa nepridal na stranu protestujúcich.⁵⁴

Tu však treba zopakovať, že predstaviteľom okruhu (a to platilo pre celú armádu) v sledovanom období ešte nebol jasný diferenciálny proces vo vedení štátu. Vyplýva to aj z reakcií príslušníkov okruhu na závery januárového zasadania ÚV KSČ, podľa ktorých bol napríklad „zvlášť kladne oceňovaný referát s. Dubčeka“.⁵⁵ Predstavitelia armády (VVO nevynímajúc) síce horlivo podporovali vládne a stranícke uznesenia, málokto im však rozumel, a to v dôsledku nejednotného vystupovania jednotlivých funkcionárov. Nebolo jasné ani to, do akej miery vôbec treba korigovať vývoj po januári 1968. Uvedené skutočnosti potvrdzujú aj hlásenia z podriadených útvarov na teritóriu VVO. Stále viac sa pritom ozývali hlasy po objasnení príčin augustových udalostí (49. delostrelecký pluk v Brezne, 60. tankový pluk v Kežmarku, 103. tankový pluk v Humennom atď.).⁵⁶ Uvedené nejasnosti sa prenášali do vzťahových otázok, ktoré komplikovali postoje, nálady a miestami až vyhrtené názorové rozdiely k jednotlivým udalostiam, ako bola napr. augustová invázia, novembrová rezolúcia, atď. Najvýraznejšie sa prejavili v Stredoslovenskej krajskej vojenskej správe a tiež na Mestskej a Okresnej vojenskej správe v Košiciach. Tieto skutočnosti sa odrazili aj v hodnotení vývoja vojenskopolitickej situácie vo VVO z februára 1969.⁵⁷

⁵² VHA Bratislava, f. č. 0855 – Vojenské veliteľstvo „Východ“, šk. 22, charakteristika vývoja vojenskopolitickej situácie u VVO po januárovom pléne ÚV KSČS so stavom k 15. 2. 1969, s. 3.

⁵³ Tamže, s. 4.

⁵⁴ Tamže, s. 5.

⁵⁵ Tamže, s. 7.

⁵⁶ Uvedené útvary boli súčasťou 14. tankovej divízie. VHA Bratislava, f. č. 0855 – Vojenské veliteľstvo „Východ“, šk. 22, sign. 0212/VR, charakteristika vývoja vojensko-politickej situácie vo VVO po novembrovom pléne ÚV KSČ so stavom k 15. 1. 1969, s. 9.

⁵⁷ Tamže, s. 9.

Napriek uvedenému sa velenie VVO (podobne ako velenie celej armády) postavilo za prehlásenie Predsedníctva ÚV KSČ k aktuálnej vnútro politickej situácii z 3. januára, a to už na zasadnutí Vojenskej rady VVO nasledujúci deň. Vojenská rada pritom ocenila konštatovanie, že spoločnosť „nemôže trvale žiť a pracovať zmietaná v rozporoch a napätiach na pokraji politickej krízy“. Jej predstavitelia sa zároveň ústami veliteľa VVO genmjr. Kodaja postavili aj za pojanuárovú politiku KSČ, avšak očistenú od extrémov v spoločnosti i v armáde, ktoré komplikovali jej realizáciu.⁵⁸

V tomto duchu sa nieslo aj ďalšie rokovanie Vojenskej rady VVO 27. januára. Náčelník politickej správy plk. Jozef Kováčik vyhlásil plný súhlas s vystúpeniami ministra Dzúra, ale aj ďalších štátnych a straníckych funkcionárov. Problémy morálno-politického charakteru na teritóriu VVO sa pritom snažil bagatelizovať: „*Pokiaľ máme problémy, ide väčšinou o prenášanie názorov z ČSR (Českej socialistickej republiky – pozn. I.B.) našimi príslušníkmi pri príležitosti návštevy rodín z dovoleníek.*“ V tejto súvislosti ako závažný problém, ktorému mala byť na útvaroch venovaná zvláštna pozornosť, označil rozporné názory na uplatňovanie ústavného zákona o federácii z 30. októbra 1968.⁵⁹ Tu Kováčik upozornil tiež na vyhranené postoje voči osobe 1. tajomníka ÚV KSS G. Husáka v súvislosti s jeho aktivitou na odvolanie predsedu Národného zhromaždenia Josefa Smrkovského a stiahnutie jeho kandidátky na predsedu Federálneho zhromaždenia.⁶⁰ Vedenie okruhu v tejto súvislosti len nechtiac priznávalo, že snahu o odvolanie jedného z čelných predstaviteľov reformného prúdu (ktorú diktoval sovietsky tlak) mnohí jednotlivci chápali ako ústup od pojanuárovej politiky. Najmä v spomínaných redislokovaných jednotkách silnela požiadavka na zotrvanie Smrkovského vo funkcii, keďže jeho odvolanie mnohí ich príslušníci chápali ako začiatok postupného odstraňovania ďalších progresívnych politikov.⁶¹ Napätie v tejto súvislosti vyvolávala snaha Husáka, aby sa predsedom Federálneho zhromaždenia stal Slovák, čo zdôvodňoval snahou o uplatňovanie federácie. Husákova požiadavka v tomto kontexte celkom logicky spôsobovala rozbroje v radoch reformne orientovaných Čechov a Slovákov. Husák pritom argumentoval tým, aby štyri najvyššie funkcie vo federácii zastával rovnaký počet Čechov a Slovákov. V danej chvíli však negatívne zasiahol do principiálneho zápasu o zotrvanie reformne orientovaného Smrkovského vo funkcii, čo si, samozrejme, veľmi dobre uvedomoval.

Na uvedenom rokovaní Vojenskej rady VVO plk. Kováčik tiež apeloval na zintenzívnenie vzťahov k armádam Varšavskej zmluvy, najmä k príslušníkom Sovietskej armády na teritóriu VVO. Napriek zintenzívnenej ideologickej činnosti sa totiž nepodarilo odstrániť u vojakov z povolania nechť nadväzovať styky so sovietskymi jednotkami. Prejavovalo sa to napr. bojkotom sovietskych filmov.⁶² Protisovietske nálady spojené s odsudzovaním in-

⁵⁸ VHA Bratislava, f. č. 0855 – Vojenské veliteľstvo „Východ“, šk. 22, č.j. 00209, zápis z jednanja Vojenskej rady VVO dňa 4. 1. 1969.

⁵⁹ Už na porade vedúcich politických pracovníkov ČSLA v Prahe 15. 1. 1969 vyhlásil, že „...Ti, kteří žijí na Slovensku již delší dobu do těchto otázek vidí, ale tito noví soudruzi to nechápou. Projevují názory, že 90 % obyčejných lidí je proti federalizaci...“ VÚA – VHA Praha, f. MNO 1969, šk. 63, č.j. 0620/1, zápis z porady náčelníků politických správ okruhů a armád, vedoucích tajemníků HV KSČ MNO a vojenských akademií.

⁶⁰ VHA Bratislava, f. č. 0855 – Vojenské veliteľstvo „Východ“, šk. 22, č.j. 00217, zápis zo zasadnutia Vojenskej rady VVO z 27. 1. 1969.

⁶¹ Tamže, šk. 22, sign. 6212/VR, charakteristika vývoja vojensko-politickej situácie u VVO po novembrovom pléne ÚV KSČ so stavom k 15. 1. 1969, s. 4, 5.

⁶² Tamže.

vázie a prítomnosti sovietskych vojsk v ČSSR sa v tejto atmosfére zosilňovali vo viacerých útvaroch dislokovaných na území Slovenska. Na teritóriu VVO sa vojaci na protisocialistických a protisovietskych akciách nezúčastnili (na rozdiel od ZVO, SVO). Toto konštatovanie platilo aj pre prvé mesiace roku 1969.

Velenie VVO si, samozrejme, uvedomovalo pretrvávajúce komplikácie v morálno-politickej oblasti, zvlášť v 13. a 14. tankovej divízii. Na uvedenom zasadnutí Vojenskej rady v súvislosti so situáciou v 14. tankovej divízii veliteľ VVO genmjr. Kodaj vyhlásil, že divízia je síce schopná „*prevziať akýkoľvek úkol rozkazu ministra i ústavných orgánov. Nemožno sa s tým však uspokojiť*“. Aj keď neboli žiadne disciplinárne prípady, ktoré by bolo treba individuálne riešiť, v prípade akýchkoľvek výhrad voči politike strany a vlády na úrovni tohto útvaru, mali byť podľa Kodaja prijaté rózne opatrenia.⁶³

Situácii v 13. divízii venovala pozornosť Vojenská rada VVO na rokovaní 3. februára 1969 v Topoľčanoch. Tu sa konštatovalo, že napriek postupnej konsolidácii situácie, v radoch jej príslušníkov doznievali negatívne dôsledky premiestnenia divízie, rôzne vplyvy prenesené z pôvodného bydliska. Pretrvávalo tu tiež nejednotné chápanie novembrového pléna ÚV KSČ, pričom sa spochybňovala jeho kontinuita s vývojom v období tzv. pražskej jari. V tejto súvislosti sa pertraktovala otázka, „*či trvá alebo netrvá demokratizačný proces*“. Dlhodobý vyhranený názor panoval v otázke pobytu sovietskych vojsk v ČSSR. Vojenská rada tu však priznala, že rovnaký postoj zastávali aj ústavní činitelia. Napätie v 13. divízii pretrvávalo aj v súvislosti s už spomínanou otázkou riešenia ústavného zákona o federalizácii, čo bolo pochopiteľné, keďže mnohí príslušníci divízie mali českú národnosť. V tejto súvislosti bol naďalej kriticky vnímaný G. Husák. Situáciu v divízii však prítomní členovia Vojenskej rady nevnímali katastroficky, stabilizovať sa mala ďalším ideologickým pôsobením (včítane rozvíjania kontaktov so Sovietskou armádou na teritóriu VVO), ako i kádrovou politikou. Veliteľ VVO pritom zdôraznil, že iba disciplinovanosť a bojaskopnosť armády sú základnou podmienkou plnenia jej úloh v rámci Varšavskej zmluvy. Len tým sa dalo podľa Kodaja operovať pri predkladaní žiadosti na odchod sovietskych vojsk z krajiny. Kodaj teda, podobne ako niektorí najvyšší predstavitelia štátu, naivne predpokladal, že plnenie sovietskych normalizačných požiadaviek bude viesť k odchodu ich vojsk z krajiny.⁶⁴

Samozrejme, napriek len pozvoľnému tempu normalizácie v tomto období, silneli v armáde tlaky na posilnenie politických orgánov strany v armáde. Tým sa malo posilniť priame riadenie armády stranou, ako aj uplatňovanie politickej činnosti v jej štruktúrach. Tu si treba uvedomiť, že zásada priameho riadenia armády stranou bola základným pilierom komunistického totalitného systému. V tomto smere bolo dôležité uznesenie Predsedníctva ÚV KSČ zo 7. 1. 1969 (vypracované na návrh HPS) o jednotnom riadení straníckopolitickej práce v armáde, ktoré obmedzením volených orgánov (boli zriadené politické byrá, už čiastočne menované orgány na čele s byrom HPS) v armáde likvidovalo výdobytky vojenskej reformy. Na druhej strane v uznesení sa naďalej garantovala nedeliteľná veliteľská právomoc, pričom kritizovať rozkazy a nariadenia veliteľa sa nemohlo ani na straníckych schôdzach. Toto konštatovanie však nemohlo zvrátiť proces návratu riadenia straníckopolitickej práce v armáde pred jún 1968, keď v tomto smere nastali zmeny.⁶⁵ V hodnotení vývoja vojenskopolitickej situácie vo VVO z februára 1969 sa v tejto súvislosti paradoxne

⁶³ VHA Bratislava, f. č. 0855 – Vojenské veliteľstvo „Východ“, šk. 22, č.j. 00217/VR, zápis z 2. zasadania Vojenskej rady VVO z 27. 1. 1969.

⁶⁴ Tamže, zápis z 3. zasadania Vojenskej rady VVO z 3. 2. 1969.

⁶⁵ BENCÍK, PAULÍK, PECKA (ed.), ref. 1, dok. 38, s. 124–128, uznesenie Predsedníctva ÚV KSČ k návrhu HPS ČSLA na zmenu organizácie a riadenia politickej práce v armáde zo 7. 1. 1969.

konštatovalo, že „*vytváranie týchto býr je chápané ako rozumný a prijateľný proces zavŕšenia pojanuárovej cesty v armáde pri hľadani najvhodnejšieho spôsobu riadenia straníckopolitickej práce*“.⁶⁶ Samozrejme, vo vedení strany a armády boli na takéto kompromisy rôzne názory. Pre zástancov reforiem to bola snaha o udržanie aspoň čiastočných zmien, pre konzervatívcoov začiatok návratu pred január 1968.

Možno konštatovať, že normalizačný proces bol ešte opatrný, samotné novembrové plénum ešte nezamietlo pojanuárový vývoj, ten mal byť len očistený od deformácií, čomu však málokto rozumel.⁶⁷ V tejto súvislosti sa ešte začiatkom marca vo Vojenskej rade konštatovalo, že „*hlavním tmelícím činiteľom ideové-politickej orientácie a semknutosti príslušníka armády okolo politickej linie strany a vlády je jejich všeobecné přesvědčení, že je strana schopna pokračovať v polednové politice i v nových podmínkách*“. Názorová vyhranenosť v podobe protisovietskeho extrémizmu sa však rázne odmietala. Do akej miery tomuto prehláseniu príslušníci armády skutočne verili, je však otázne. Jasným signálom odklonu od pojanuárovej politiky totiž boli aj zmeny v Akčnom programe ČSĽA. Jeho nová verzia bola po viacerých verziách schválená 13. januára 1969.⁶⁸

V ňom je jasne zdôraznené, že armáda musí byť dôsledne vedená KSČ, na rozdiel od pôvodného programu, kde sa len konštatuje, že strana zostane vedúcou ideovou a poznávacou silou. Najväčšie zmeny tu nastali v otázke vojenskej doktríny ČSSR. Z pôvodnej verzie vypadla kritika postavenia vojenských orgánov Varšavskej zmluvy. Danej realite bola prispôsobená tiež pôvodná požiadavka, aby sa presne sformulovali základné východiská a závery vojenskodoktrínalnej povahy, a to v duchu kritiky memoranda: Formulovať a konštituovať čs. štátne záujmy v oblasti vojenstva z predchádzajúceho roku. Kriticky sa tu prehodnotila pôvodná požiadavka, aby sa prihliadalo na miesto a úlohy štátu vo vojne v rámci Varšavskej zmluvy a z toho sa mala vyvodit' doktrína a jej vzťah ku koalícnej doktríne a doktríne ZSSR. Nový Akčný program pritom zotrval na požiadavke vytvorenia komisie na vypracovanie čs. doktríny, tá sa však v budúcnosti zamerala hlavne na obhajobu sovietskych predstáv o postavení ČSSR v prípade vypuknutia globálneho vojenského konfliktu.

Na druhej strane aj v tejto korigovanej verzii akčného programu ešte zostali niektoré vŕdybytky pojanuárového vývoja. Naďalej sa v ňom pertraktuje potreba zriadiť Radu obrany štátu a zabezpečiť tak zintenzívnenie činnosti vlády (ako najvyššieho štátneho orgánu) pri plnení úloh obrany, posilniť kontrolnú funkciu Federálneho zhromaždenia činnosťou branného a bezpečnostného výboru (vytvorený bol už 29. marca 1968 v rámci Národného zhromaždenia). Armáda mala podliehať kontrole demokratických inštitúcií, napriek tomu mala byť budovaná na princípoch nedeliteľnej právomoci a centralizmu. Rada obrany štátu bola nakoniec vytvorená ústavným zákonom č. 10 zo dňa 31. januára 1969.⁶⁹ Naďalej sa v akčnom programe pertraktovali aj ďalšie pôvodné myšlienky, napr. potreba dodržať pro-

⁶⁶ VHA Bratislava, f. č. 0855 – Vojenské veliteľstvo „Východ“, šk. 22, charakteristika vývoja vojensko-politickej situácie u VVO po januárovom pléne ÚV KSČS so stavom k 15. 2. 1969, s. 13.

⁶⁷ Bližšie CHRASTIL, ref. 1, s. 40-41.

⁶⁸ BENČÍK, PAULÍK, PECKA (ed.), ref. 1, dok. 40, s. 129-138, Akčný program Československej ľudovej armády; Zmeny v novom Akčnom programe si všimala aj dobová tlač. Pozri napr. A-revue, č. 3, 1969, roč. XXII, s. 8-9, rozhovor s genmjr. E. Kosmelom „Nejenom s rukama v klíně“. Tu sa upozorňuje na potrebu koalícneho chápania vojenskej doktríny, keďže ČSĽA nie je budovaná len na vlastnú obranu, ale aj obranu „celého socialistického tábora“.

⁶⁹ Za jej členov prezident republiky 1. 3. 1969 menoval 1. tajomníka ÚV KSČ Alexandra Dubčeka (predseda), predsedu vlády Oldřicha Černíka (podpredseda), Gustava Husáka, šéfa byra ÚV KSČ

porcionalitu vo výstavbe ČSĽA, a odstrániť tak nesúlady medzi potrebami a cieľmi výstavby armády na jednej a možnosťami jej plného zabezpečenia na druhej strane (výstavbu armády tak uviesť do súladu s ekonomickými a ľudskými možnosťami štátu). V rámci demokratického procesu riešiť problémy národnostných vzťahov v armáde (postavenie Čechov a Slovákov), vytvoriť priestor na budovanie spoločenských organizácií v armáde, ktoré mali zastupovať záujmy svojich sociálnych skupín atď. Na potrebnosť týchto organizácií pritom naďalej upozorňovala aj dobová tlač.⁷⁰

V tejto súvislosti treba upozorniť, že v prvých mesiacoch roku 1969 sa v tomto smere dosiahli určité úspechy. Ako príklad možno uviesť, že už v januári 1969 vznikol *Zväz vojenskej mládeže* (ZVM), ako organizácia združujúca na základe autonómie členské organizácie armád a okruhov, *Zväz stredoškolskej mládeže*, *Zväz vojenského vysokoškolského študentstva* a *Zväz pracujúcej mládeže v armáde* (spolu 14 samostatných zväzov). Tento proces mal celospoločenský rozmer a bol ešte dôsledkom predchádzajúcich demokratických zmien. Prítom viedol k rozpadu monolitného jednotného *Československého zväzu mládeže* (ČZM), ktorý nemohol uspokojiť špecifické záujmy rôznych skupín mládeže. Na úrovni VVO bolo vo februári 1969 v Zväze organizovaných 3 247 členov v 151 základných kolektívoch. Spolu bolo ustanovených 37 útvarových rád.⁷¹ Treba však už tu naznačiť, že normalizačné vedenie v HPS už po aprílovom pléne ÚV KSČ začalo diferenciatívny proces v mládežníckom hnutí na poli armády hodnotiť ako dôsledok predchádzajúcej roztrieštenosti v ZVM.⁷²

Nový podoba akčného programu sa, samozrejme, venovali aj orgány VVO. Vojenská rada nepriamo reflektovala prípravu jeho novej podoby už na svojom zasadnutí 17. decembra 1968. Podľa veliteľa okruhu genmjr. Kodaja bolo jednou z priorit vypracovanie čs. vojenskej doktríny „v súlade s možnosťami zeme a s ohľadom na záväzky v rámci Varšavskej zmluvy“. Vyvaroval sa pritom akékoľvek kritiky tohto vojenského zoskupenia.

Na druhej strane Kodaj vyzdvihoval aj niektoré výdobytky pojanuárového vývoja. V tomto kontexte považoval za jednu z priorit fungovania armády v roku 1969 realizáciu požiadavky – uviesť armádu do súladu s ekonomickými a ľudskými možnosťami štátu, čiže problém „ktorý bol v minulosti prevažne riešený na úkor ľudí...“ Zdokonalíť sa mal podľa neho tiež systém velenia v armáde, kde nebola „docenená rola ľudského činiteľa“. Zlepšiť sa mala starostlivosť o príslušníkov armády, ich právne a sociálne postavenie, rozvíjať sa mal ich politický, kultúrny, športový život, čo sa malo v konečnom dôsledku odraziť na ich

pre riadenie stránickej práce v českých krajinách Lubomíra Štrougala, 1. predsedu vlády SSR Štefana Sádovského, 1. predsedu vlády ČSR Stanislava Rázla, ministra národnej obrany genplk. Martina Džúra, ministra vnútra Jana Pelnáňa, náčelníka Generálneho štábu ČSĽA Karla Rusova. Rada mala určovať hlavné smery prípravy a organizácie obrany Československej socialistickej republiky. Prvýkrát zasadala za prítomnosti prezidenta republiky Ludvíka Svobodu 14. 3. 1969. VÚA-VHA Praha, f. MNO 1969, šk. 9, správa o vytvorení a činnosti Rady obrany štátu.

⁷⁰ Malo tak dôjsť k inštitucionalizácii záujmov jednotlivých profesných skupín armády. Tieto organizácie mali rešpektovať nedeliteľné veliteľské právomoci a vedúcu úlohu strany v armáde, napriek tomu však nechceli byť len prevodovými pákami štátu a strany, chceli rozhodovať o svojich vnútorných záležitostiach a zastupovať záujmy svojich členov. Mal sa tak vytvoriť „demokratický podsystem v rámci centralistického systému armády“. A-Revue, roč. XXII, 1969, č. 4, s. 24-25.

⁷¹ VHA Bratislava, f. 0855 – Vojenské veliteľstvo „Východ“, zasadanie Vojenskej rady VVO 30. 5. 1969, charakteristika vývoja vojensko-politickej situácie za obdobie od 15. 4. do 15. 5. 1969, s. 2-3, 7, 14.

⁷² VÚA-VHA Praha, f. MNO 1970, šk. 51, sign. 25/5-11.

morálno-politickom stave. Kodaj sa vyjadril tiež k systému stranického vedenia v armáde. Súčasný systém podľa neho nezodpovedal ani uplatňovaniu a upevňovaniu vedúcej úlohy strany v armáde na nových princípoch, ani požiadavkám riadenia vojenských procesov. Bližšie však túto problematiku nešpecifikoval. Podporil tiež pokračovanie v náprave krív od minulosti v súvislosti s rehabilitáciami. Veľký priestor venoval tiež otázke nového štátoprávneho usporiadania ČSSR, ktorá si, podľa neho, vyžadovala riešiť i problematiku riadenia obrany štátu na iných princípoch ako dovtedy. V tejto súvislosti vyzdvihol pripravovaný vznik Rady obrany štátu, ktorá mala, okrem iného, riešiť koncepčné a zásadné otázky obrany republiky. Na druhej strane nastolil požiadavku na zabezpečenie koordinovanosti všetkých opatrení a súčinnosti všetkých štátnych, hospodárskych a spoločenských inštitúcií, a to vytvorením kolektívnych orgánov obrany na stupni národných vlád (rady obrany republík a okresov). Tie však nemali mať rozhodovaciu právomoc, ale koordinačnú a poradnú funkciu.

Je zaujímavé, že Kodajove postoje nevyvolali žiadnu diskusiu. Na druhej strane Kodaj na tomto zasadnutí inicioval debatu o postavení vojenskej rady a vzájomných vzťahoch jej členov. V tejto súvislosti sa nastolila požiadavka zvýšenia autority vojenskej rady, ktorá by mala podľa genmjr. Jána Strculu (zástupca veliteľa VVO pre operačnú a bojovú prípravu) byť schopná prevziať viac zodpovednosti a angažovanosti za riešenie problémov v ČSLA. Z diskusie vyplynula požiadavka väčšej otvorenosti a úprimnosti vo vzájomných vzťahoch jednotlivých členov rady a odstránenie formalizmu. Podľa náčelníka politickej správy okruhu plk. Kováčika (zástupca veliteľa pre veci politické) mali členovia rady prevziať osobnú zodpovednosť na sústavnom prevádzaní politickovýchovnej práce. Možno predpokladať, že kritizovaný formalizmus bol už prejavom nastupujúcej normalizácie a rastúceho strachu z možných represíí za verejne prejavené názory. V tomto kontexte pomerne komicke pôsobila požiadavka plk. Kováčika smerom k Vojenskej rade, podľa ktorého mali byť výsledkom väčšej angažovanosti a otvorenosti jej členov aj otvorené proklamácie v zmysle „jednotného, verejného a otvoreného prihlásenia sa k politickým otázkam“.⁷³

Na druhej strane nastolené požiadavky na zmeny v armáde sa z oficiálnych dokumentov, napriek predsavzatiam Akčného programu, stále viac vytrácali. V tejto súvislosti je zaujímavý výsledok prieskumu verejnej mienky medzi príslušníkmi ČSLA zo začiatku roku 1969. Ten sa týkal morálno-politického stavu príslušníkov armády. Z tohto výskumu vyplynulo, že u 63 % vojakov základnej služby a 66 % vojakov z povolania prevládali obavy z hrozby návratu k predjanuárovým pomerom. Naopak, len 13 % vojakov základnej služby a 23 % vojakov z povolania sa domnievalo, že túto politiku „ohrozujú protisovietske sily“.⁷⁴

Pozvoľná akceptácia sovietskej politiky sa však na začiatku roku 1969 dala zreteľne vysledovať už aj vo velení ČSLA. Svedčí o tom aj prejav ministra národnej obrany gen. Dzúra, a to na celoarmádnom zhromaždení 5. februára 1969. Dožadoval sa tu, okrem iného, jednotnej politickej orientácie armády, nevyhnutnosti kádrových opatrení, obnovenia vedúcej úlohy strany v armáde, rozšírenia funkcie armády aj na vnútornú pri zabezpečení stability spoločenského zriadenia.⁷⁵ Napriek naznačeným tlakom, výrazný obrat v politic-

⁷³ VHA Bratislava, f. 0855 – Vojenské veliteľstvo „Východ“, šk. 21, č.j. 0022067, zasadnutie Vojenskej rady VVO zo 17. 12. 1968.

⁷⁴ AŘPP MO AČR Praha, podkladový materiál pre zasadanie Vojenskej rady MNO 11. 3. 1969.

⁷⁵ BENČÍK, PAULÍK, PECKA, J. (ed.), ref. 1, dok. 43, s. 142-153, záznam vystúpenia ministra M. Dzúra.

kej orientácii armády stále nenastal. Nenasledovali totiž konkrétne organizačné, politické a kádrové opatrenia.⁷⁶

Týmto všeobecným hodnoteniam zodpovedala tiež situácia vo VVO. Aj tu sa naďalej prejavovala istá dezorientácia, čo sa ukázalo (ako som už upozornil) aj pri interpretácii novembrovej rezolúcie. V podmienkach okruhu situáciu naďalej komplikoval tiež spomínaný fakt, že väčšina útvarov „zápasila s poreorganizačnými a poredislokačnými ťažkosťami“. Aj v okruhovej straníckej organizácii pretrvávalo ovzdušie politického napätia.⁷⁷ Uvedené tendencie sa naďalej prejavovali najmä u príslušníkov 13. tankovej divízie, čo dokazuje aj hodnotiaca správa jej veliteľa z 26. marca 1969.⁷⁸ Divízia naďalej evidovala nárast žiadostí o premiestnenie do Čiech, do konca marca tak urobilo už 374 nespokojných vojakov z povolania, pritom vybavených bolo len 34 % žiadostí.⁷⁹ Situácia v divízii bola aj predmetom rokovania Vojenskej rady VVO 28. marca v Topoľčanoch. Na ňom sa konštatovalo, že „u časti vojakov základnej služby i vojakov z povolania sa i naďalej prejavujú negatívne postoje a názory k politickému vedeniu ZSSR, kde stále ešte prevažuje citové zameranie. Toto sa odráža i pri hodnotení rozvíjajúcich sa vzťahov so ZSSR. Určitá časť vojakov dáva svoju postoj najavo tichým vzdorom a nezaujmom o politické dianie. Odrážalo sa to tiež pri oslavách 51. výročia vzniku Sovietskej armády, na ktorých sa zúčastnili i delegácie sovietskych vojakov.“ Zo správy veliteľa 13. tankovej divízie pplk. Josefa Maška pritom vyplýva, že u mnohých vojakov sa negatívne vnímala tiež zahraničná politika ZSSR v súvislosti s aktuálnymi zahraničnopolitickými udalosťami.

Komplikovaná situácia pretrvávala aj v redислоkovaných útvaroch 14. tankovej divízie, najmä v 60. tankovom pluku v Kežmarku (v 103. tankovom pluku sa situácia postupne „stabilizovala“). Konštatovalo to jej velenie na čele s plk. Zoltánom Jakušom na zasadnutí Vojenskej rady VVO v Prešove 26. marca. Plk. Július Hašana (náčelnik politického oddelenia 14. tankovej divízie) na ňom predstavil plány jej velenia na nadviazanie stykov s jednotkami Sovietskej armády. V prvom rade mali byť styky nadväzované na úrovni užších štábov, a to do konca marca. V druhej etape sa spolupráca mala realizovať i po straníckej línii a medzi mládežníckymi organizáciami. Predstavitelia Vojenskej rady sa v tejto súvislosti zhodli, že kľúčom k riešeniu načrtnutých problémov je politická príprava v jednotlivých útvaroch VVO. V tejto súvislosti sa paradoxne výstižne konštatovalo, že problémom v niektorých prípadoch bola „úroveň vysvetľovania závažných otázok, pre ktoré nie vždy a včas je dostatok kvalitných argumentov“. Celkovo ani záujem vojakov o otázky súvisiace s ich politickou prípravou nebol veľký. Veliteľ VVO genmjr. Kodaj v tejto súvislosti zdôraznil, že v politicko-výchovnej oblasti sa v žiadnom prípade nemožno uspokojiť s konštatovaním, že „na Slovensku je konsolidovanejšia situácia“.⁸⁰

Tlaky na zmeny v armáde sa však stupňovali aj zo sovietskej strany a bolo len otázkou času, kedy dostanú praktickejšiu podobu. Tvrdú kritiku situácie v ČSLA si jej delegácia

⁷⁶ VÚA-VHA Praha, f. MNO 1970, šk. 51, sign. 25/5-11, s. 81-85.

⁷⁷ Tamže, šk. 64, správa o plnení realizačnej smernice plenárneho zasadania ÚV KSČ z mája 1969 v pôsobnosti Okruhovej politickej správy – Východného vojenského okruhu z 19. 6. 1970.

⁷⁸ VHA Bratislava, f. 13. tanková divízia, šk. 6, č.j. 05535, doklad veliteľa 13 td.

⁷⁹ VHA Bratislava, f. 0855 – Vojenské veliteľstvo „Východ“, šk. 22, č.j. 00226, zápis z jednanja Vojenskej rady VVO z 28. 3. 1969.

⁸⁰ VHA Bratislava, f. 13. tanková divízia Topoľčany, šk. 6, č. j. 05535, veliteľstvo 13. tankovej divízie na sekretariát veliteľa VVO Trenčín – materiál z jednanja Vojenskej rady VVO z 28. 3. 1969.

na čele s ministrom Džúrom vypočula počas svojej návštevy ZSSR v dňoch 21. februára – 1. marca. Sovietsky vodca L. I. Brežnev označil samotnú normalizáciu za „umelo brzdenú“. Žiadal pritom zaviesť dôslednú cenzúru a usmernenie médií (včítane vojenských), vyriešiť kádrové otázky výmenou nespoľahlivých osôb, posilnenie politického aparátu v armáde, okamžité riešenie Vojenskej politickej akadémie (VPA), ktorá „*zaujíma nesprávne pozície*“. Džúr síce situáciu v ČSĽA označil za konsolidovanú (zodpovednosť za chyby zvalil na „jednotlivcov“), sovietske požiadavky však sľúbil riešiť. V čs. delegácii bol aj veliteľ VVO gen. S. Kodaj. Ten v reakcii na spfšku kritiky zo sovietskej strany počas slávnostnej večere 27. februára v prítomnosti sovietskeho ministra obrany maršala Grečka poukázal na chyby „vo vedení“ (aj pred januárom 1968), pričom žiadal o pochopenie: „*buržoazie nevsadila tolik komunistů do vězení jako my po roce 1948*“. Zdôraznil pritom presvedčenie o priateľstve medzi ČSSR a ZSSR, ktoré však nemôže byť postavené len na pragmatickej pretváрке, ale úprimnosti: „*O lásce k SSSR však mluví mnozí. Význávali ji za každým slovom Novotný i Lomský* (bývalí prezident a minister obrany – pozn. I.B.).“

Sovietsky nátlak na predstaviteľov ČSĽA sa prejavil už krátko po návrate delegácie domov. Ako príklad možno uviesť, že už v marci sa prehlbila „normalizácia“ dobovej tlače. O zrušení VPA rozhodla Rada obrany štátu na svojom 1. zasadnutí 14. marca 1969.⁸¹ Tento proces urýchlili známe „hokejové udalosti“. 28. marca 1969 hokejové mužstvo ČSSR zvíťazilo na MS vo Švédsku nad hokejistami ZSSR 4:3. Radosť z víťazstva prerástla na mnohých miestach krajiny do politických demonštrácií proti okupantom. K najväčším nepokojom došlo v tých mestách, kde boli rozmiestnené sovietske vojská.⁸² ČSĽA nebola nasadená na potlačenie týchto nepokojov, napriek žiadosti VB, ktorá napätú situáciu nebola schopná spacificovať. Minister Džúr síce v tejto súvislosti telefonoval A. Dubčekovi, ten mu však súhlas nedal a požiadal ho o získanie presnejších informácií.⁸³ Na druhej strane na nepokojoch sa na niektorých miestach podieľali aj príslušníci armády. Nasledujúci deň armáda urobila preventívne opatrenia na zamedzenie ďalších nepokojov v prípade víťazstva nad Švédskom a zisku titulu majstra sveta, k čomu však nedošlo. Tieto opatrenia sa realizovali aj v Bratislave, kde veliteľ posádky plk. A. Gápel vyčlenil 489 vojakov a časť techniky, ktorí mali byť v pohotovosti ako asistencia VB.⁸⁴

Sovietska strana nepokoje spojené s napádaním svojich príslušníkov šikovne využila. Interpretovala ich ako kontrarevolúciu a predpokladala rúzne vyriešenie celého incidentu. Do Prahy pritom bez pozvania pricestoval minister obrany ZSSR maršal Andrej A. Grečko. Na rokovani s predstaviteľmi ČSĽA na čele s ministrom M. Džúrom 1. apríla 1969 žiadal prešetrenie nepokojov z 28. – 29. marca 1969, ktoré nazval hanebnou udalosťou a kontrarevolúciou. Podľa Grečka išlo o plánovanú demonštráciu „*tisícov kontrarevolučne naladených lidí*“. Vystúpil tu s tvrdou kritikou čs. orgánov, ktoré podľa neho nedokázali situáciu zvládnuť. Pritom zdôraznil, že na viacerých incidentoch sa priamo podieľali aj vojaci ČSĽA – konkrétne v Bratislave, Ústi nad Labem,⁸⁵ Olomouci,⁸⁶ v Ostrave,⁸⁷ ďalšie ne-

⁸¹ BENČÍK, PAULÍK, PECKA, (ed.), ref. 1, dok. 47, s. 173-178.

⁸² Bližšie pozri napr. KALOUS, J. ČSSR – okupanti 4:3. Analýza jedné březnové noci. Paměť a dějiny 2009, č. 2, s. 22-43.

⁸³ POVOLNÝ, Hokejové udalosti...II. část, ref. 1, s. 6.

⁸⁴ Tamže, s. 5-6.

⁸⁵ „V Ústi nad Labem bola obkľúčená komandatúra, rozbité okná, spálený nákladný automobil, 3 motocykle, zúčastnili sa i vojaci.“

⁸⁶ „V Olomouci niekoľko tisíc demonštrantov obkľúčilo štáb zboru i vojenskú nemocnicu. Kolóny demonštrantov mali na čele vojakov, 8 skupín vojakov po 50 osôb.“

⁸⁷ „V Ostrave boli tiež tisíce ľudí. Okrem hesiel a urážok sa i strieľalo. Bolo počuť dávky zo samopalů. Vojenské autá po skončení demonštrácie vozili účastníkov po meste, ktorí chválili ostatných demonštrantov. Náčelník bezpečnosti dal rozkaz nezasahovať.“

dôstojné akcie boli podľa neho v Turnove, Jaroměři, Havlíčkovom Brode, v Pardubicích: „... V Bratislave boli heslá „okupanti“, „fašisti“, „Brežnev je chuligán“ a podobne. Demonštrácie sa zúčastnili aj príslušníci ČSLA. Keby v ZSSR boli také heslá proti ČSSR, krátko by sa vysporiadali. V Bratislave orgány MV urobili opatrenia až 3 – 4 hodiny po začiatku demonštrácie. Veliteľ posádky sa obracal o pomoc, ale neboli včas urobené opatrenia. Ale aj tak Bratislava bola jediným mestom, kde nakoniec bezpečnosť, generál Pepich⁸⁸, dôrazne zakročila.“ Grečko pritom priamo zaútočil na vedenie MNO, ktoré podľa neho neurobilo opatrenia na likvidáciu protisovietskych vystúpení. Podľa Grečka okrem Bratislavy sa sovietske jednotky nikde nedočkali zásahu čs. bezpečnosti, čo však (podobne ako viaceré ďalšie Grečkove tvrdenia) nezodpovedalo skutočnosti. Pohrozil, že v prípade opakovania sa týchto výtržností „sovietska strana bude prinútená sama urobiť opatrenia...“ Ministra Dzúra pritom vyzval, aby prijal rozhodné opatrenia na ochranu sovietskych vojakov. Veliteľovi Strednej skupiny sovietskych vojsk genplk. Alexandrovi M. Majorovovi nariadil občas hliadkovať obrnenými transportermi, tankmi a vrtuľníkmi. Pri opätovnom nebezpečenstve nepustiť demonštrantov bližšie ako 500 m od svojich objektov a pri ohrození života použiť zbrane. V prípade opakovania sa výtržnosť mala byť zavedená policajná hodina a zostavené pohotovostné jednotky. Okrem toho Grečko slovenskej delegácii oznámil, že zvažuje otázku „zvýšenia počtu sovietskych vojsk o 10–15-tisíc do 75 000“. Tiež ju informoval, že vydal pokyn skupine sovietskych vojsk v NDR, Poľsku a na Ukrajine pripraviť plán vstupu na územie ČSSR. V prípade nebezpečenstva tak mali urobiť i bez upovedomenia čs. orgánov. Arogantne pritom vyhlásil: „Vyrovnáme sa i so 100 000 kontrarevolucionárm. Nepustíme ČSSR. Neodídeme v tomto ani v budúcom roku.“ Čs. vojenské orgány vyzval vyšetriť a potrestať činnosť vojakov, ktorí sa zúčastnili protisovietskych demonštrácií. Minister Dzúr priznal, že niektoré skutočnosti sa podcenili, nespochybnil však pripravenosť armády zasiahnuť proti demonštrantom, nedostal však žiadne príslušné rozkazy od nadriadených orgánov, na ktoré nepriamo preniesol zodpovednosť.⁸⁹

O tom, aký význam velenie armády pripisovalo sovietskej kritike, svedčí okamžité zvolanie Vojenskej rady MNO, ktorá zasadala krátko po stretnutí s Grečkom. Počas rokovania, ktoré bolo načas prerušené odchodom ministra Dzúra na zasadanie Predsedníctva ÚV KSČ Vojenská rada rozhodla zostaviť 21 komisií z príslušníkov MNO (neskôr až 23 komisií)⁹⁰, ktoré boli poverené spolu s predstaviteľmi sovietskej armády prešetriť účasť čs. vojakov na týchto akciách. Zároveň rozhodla zvolať redaktorov vojenských časopisov, ktorí mali už v najbližšom vydaní odsúdiť účasť príslušníkov armády na týchto nepokojoch. Tiež sa mali na všetkých veliteľských stupňoch nadviazať bratské vzťahy k sovietskej armáde a na spoločných akciách odsúdiť predmetné udalosti. Skutočnosť, že do týchto akcií boli zatiahnutí aj príslušníci armády, však Vojenská rada nevnímala len ako dôsledok politickej atmosféry, ale aj nedostatočnej straníckopolitickej a propagačnej práce v armáde, ako aj nedostatkov veliteľov na príslušných organizačných stupňoch. Odporučila preto ÚV KSČ, vláde a prezidentovi, aby vydali inštrukcie pre MNO a MV na použitie ozbrojených síl na potlačenie akýchkoľvek „protisocialistických“ nepokojov. Tiež, aby prijali opatrenie na urýchlené použitie vyčlenených vojsk ČSLA v spoločných posádkach so sovietskou armádou na zabránenie akýchkoľvek provokácií. Mimoriadna situácia sa teda využila pri presadzovaní

⁸⁸ Genmjr. Egyd Pepich (nar. 1923), od februára 1968 do júla 1968 náčelník HPS – ČSLA, od 2. 1. 1969 minister vnútra prvej vlády SSR.

⁸⁹ Bližšie pozri POVOLNÝ, Hokejové udalosti...II. časť, ref. 1, s. 7-11.

⁹⁰ Tamže, s. 14.

plánov na posilnenie potlačovateľskej funkcie armády. Zároveň ÚV KSČ malo usmerniť svoje tlačové oddelenie a publikovať príspevky o význame spojenectva štátov Varšavskej zmluvy, prostredníctvom cenzúry zamedziť napádaniu ZSSR a Varšavskej zmluvy a schváliť návrh MNO, aby každý vojak z povolania podpísal miestoprísažne prehlásenie, že všetkou svojou činnosťou bude upevňovať spoluprácu so sovietskou armádou, spojenectvo so ZSSR a ostatnými socialistickými štátmi.⁹¹ Za presadenie požiadaviek Vojenskej rady intervenoval na zasadnutí Predsedníctva ÚV KSČ 1. apríla samotný minister Dzúr. Tu informoval o rokovaní s ministrom Grečkom. Tentokrát však nevystupoval ako podriadený úradník vlády, ale ako sebavedomý „emisar nejvyššího armádního činitele sovětské supervelmoci...“⁹² Vyjadril pritom pripravenosť ČSLA vystúpiť proti kontrarevolúcii. Vedenie strany a štátu pritom kritizoval za pretrvávajúcu nejednotnosť a vyzval ich, aby prevzali zodpovednosť za nevydanie pokynov na zásah proti „antisocialistickým silám“. Možno preto súhlasil s tvrdením, že čs. armádne velenie v dôsledku bezprostredného nátlaku jednoznačne akceptovalo sovietske hodnotenie a požiadavky riešenia vnútropolitckej situácie v ČSSR.⁹³

„Protisovietske“ a protisocialistické“ nepokoje minister Dzúr verejne odsúdil rozkazom z 2. apríla 1969. Účasť vojakov dal do rozporu so snahou absolútnej väčšiny príslušníkov ČSLA. Proti narušiteľom poriadku mali byť vyvozené prísne dôsledky. V priloženom pláne politickoorganizačných opatrení nariadil dôsledné plnenie novembrovej rezolúcie, akčného programu ČSLA, netrpieť narušovanie morálneho stavu armády, upevňovať družbu so Sovietskou armádou a Varšavskou zmluvou.⁹⁴ Za týmto účelom mali byť okamžite zvolané veliteľské zhromaždenia a vojenské schôdze so všetkými vojakmi.⁹⁵ 2. apríla tiež pokračovalo rokovanie Vojenskej rady. V stanovisku tohto orgánu sa konštatovalo, že „*velení Československé lidové armády v jednotě s naprostou většinou jejich příslušníků vynaložilo a vynakládá zvýšené úsilí na podporu politické a ekonomické konsolidace společnosti.*“ Na druhej strane upozornila, že úsilie velenia ČSLA je neustále narušované „*protispolečenskými působeními různých skupin ...*“ V stanovisku Vojenskej rady sa ďalej konštatuje nesúhlas s názorom, že nepokoje vyvolalo prehnané nadšenie z víťazstva čs. hokejistov, ako aj s tvrdením, že ničenie sovietskeho majetku bolo dielom kriminálnych živlov. Naopak, tieto udalosti Vojenská rada chápala ako vyvrcholenie protisovietskych nálad, ktoré už dlhšiu dobu podnecovala aj značná časť masovokomunikačných prostriedkov.⁹⁶

Na vyhlásenia predstaviteľov strany a štátu, samozrejme, okamžite zareagovali aj podriadené zväzky ČSLA včítane velenia VVO. Vojenská rada už na svojom zasadnutí 3. apríla 1969 prerokovala návrh svojho stanoviska k prehláseniu Predsedníctva ÚV KSČ, vlád ČSSR a rozkazu ministra Dzúra k udalostiam z 28. – 29. marca 1969. Vojenská rada, samozrejme, podporila kroky štátnych a armádnych predstaviteľov. Niektorí jej

⁹¹ VÚA-VHA Praha, f. MNO 1969, šk. 266, stanovisko Vojenskej rady MNO k súčasnej politickej situácii v spoločnosti a ČSLA; BENČÍK, PAULÍK, PECKA (ed.), ref. 1, dok. 50, s. 189-193, zápis z jednania Vojenskej rady MNO z 1. 4. 1969.

⁹² BENČÍK, A. *V chapadlech kremelské chobotnice*. Praha 2007, s. 339.

⁹³ POVOLNÝ, Hokejové udalosti...II. časť, ref. 1, s. 12.

⁹⁴ Ešte 2. 4. 1969 večer sa na HPS uskutočnila mimoriadna porada so šéfredaktormi vojenských massmediálnych prostriedkov. Tu bola zavedená predbežná cenzúra vojenskej tlače a štyria redaktori boli „vzati do kádového riešenia“. BENČÍK, PAULÍK, PECKA (ed.), ref. 1, dok. č. 54, s. 209.

⁹⁵ Tamže, s. 194-197.

⁹⁶ Tamže, dok. č. 51, s. 197-198.

členovia pritom prišli aj s vlastnou iniciatívou, v zmysle zamedzenia podobných udalostí v budúcnosti, ako aj zostrenia kurzu samotnej normalizácie. Náčelník politickej správy plk. Jozef Kováčik pritom odporučil v stanovisku zdôrazniť nespokojnosť nad nejednotnosťou a nerozhodnosťou centrálnych orgánov, čo možno chápať ako nepriamu kritiku samotného Dubčeka, nad ktorým sa už v dôsledku Grečkovej intervencie schádzali mraky. Veliteľ VVO gen. Kodaj túto myšlienku sformuloval diplomaticky: „*S uspokojením sme uvítali z Prehlásenia Predsedníctva ÚV KSČ, že sa zaoberalo i otázkou jednoty vo vedení našej strany, čo považujeme za základný predpoklad konsolidácie situácie v našom štáte.*“ Plk. Pěchota navrhol požiadavku, aby boli prijaté „*mimoriadne zákonné opatrenia proti chuligánskym a kriminálnym živlom*“. Plk. Kováčik ďalej navrhol zdôrazniť jednoznačnú podporu účasti ČSSR vo Varšavskej zmluve. Vojenská rada nakoniec prijala uznesenie, v ktorom, okrem iného, konštatovala: „*Vojenská rada Východného vojenského okruhu jednoznačne podporuje „Prehlásenie Predsedníctva ÚV KSČS“, vlády ČSSR a je pripravená dôsledne zabezpečiť ich plnenie. Príslušníci okruhu pristúpili so všetkou zodpovednosťou k plneniu politickej línie strany, vyjadrenej novembrovou rezolúciou ÚV KSČ, rozkazu prezidenta republiky a ministra národnej obrany. S uspokojením sme uvítali z prehlásenia Predsedníctva ÚV KSČS⁹⁷, že sa zaoberalo vlastnou prácou i otázkou jednoty vo vedení našej strany, čo považujeme za základný predpoklad konsolidácie politickej situácie v našom štáte. Sme si plne vedomí poslania našej armády v súčasnej zložitej medzinárodnej situácii. Vieme, že plnenie úloh vyplávajúcich z obrany socializmu v našej vlasti môžeme úspešne plniť len vo zväzku štátov Varšavskej zmluvy a ich armád – v prvom rade so Sovietskou armádou. Preto rozhodne odsudzujeme útoky nezodpovedných živlov na objekty a príslušníkov Sovietskej armády. Urobíme všetko preto, aby styky príslušníkov Východného vojenského okruhu s príslušníkmi Sovietskej armády, umiestnených podľa zmluvy na teritóriu VVO, sa ďalej upevnili v záujme úspešného plnenia spoločných cieľov, to značí obrany socializmu pred možnou agresiou imperialistických síl. Zvlášť sme rozhorčení nad hanobením pamätníkov padlých sovietskych osloboditeľov našej vlasti, s ktorými nás spája bojová družba a spoločne preliata krv. Tieto javy sú v hlbokom rozpore so socialistickými cieľmi a životnými záujmami nášho ľudu...*“⁹⁸

Vyšetrovanie účasti príslušníkov armády na nepokojoch prebiehalo v dňoch 2. – 4. apríla a dospelo k záveru, že „*šlo prevažne o účasť náhodnou a väčšinou pasívnou, kedy demonštráciím vojáci väčšinou prihliželi...*“ Účasť bolo možné vysledovať v 14 posádkach medzi jednotlivcami alebo menšími skupinami vojakov základnej služby. Najviac vojakov protestovalo v Olomouci (cez 200), v Ústí nad Labem, Prahe, v Mladej Boleslavi, Hradci Králové sa demonštrácií zúčastnili menšie skupiny do 50 osôb. Vyšetrovanie nedokázalo účasť príslušníkov ČSLA na zámernom organizovaní protisovietskych demonštrácií a ničení objektov, až na prípad v Ústí nad Labem a Olomouci. Demonštrácií sa zúčastnili prevažne vojaci základnej služby. U vojakov z povolania, až na nepatrné výnimky, išlo o pasívnu účasť jednotlivcov prevažne v civile. Naopak, prejavili sa tiež ojedinelé prípady, kedy príslušníci armády bránili, „*aby nadšení se sportovního úspěchu přerostlo do politického skandálu*“.⁹⁹

⁹⁷ Táto skratka sa používala krátko po prijatí ústavného zákona o federácii.

⁹⁸ VHA Bratislava, f. 0855 – Vojenské veliteľstvo „Východ“, šk. 22, č.j. 00226, zápis z rokovania Vojenskej rady VVO z 3. 4. 1969.

⁹⁹ VÚA – VHA Praha, f. MNO 1969, šk. 266, zpráva o vyšetření událostí v noci z 28. na 29. 3. 1969 určená pre ministra Džúra zo 7. 4. 1969; zpráva ministra národní obrany pro PÚV KSČ o událostech z 28. na 29. 3.

Vyšetrovanie nastalo aj v súvislosti s dňom v Bratislave. Vypočítali boli: veliteľ bratislavskej posádky plk. Gápel, veliteľ 11. brigády Pohraničnej stráže plk. Šedivý, veliteľ 8. motostreleckého pluku pplk. Emil Líška, veliteľ 52. pontónového pluku pplk. Hrdlička, veliteľ 92. pontónového práporu pplk. Sokol a dozorný posádky Bratislava pplk. Diviš. Podľa ich informácií na vychádzke v meste bolo 28. marca spolu 254 vojakov základnej služby. Z toho do 22. 00. h sa do kasární vrátilo 47 vojakov, do 23. 00 h 77 vojakov, do 24.00 h. 120 vojakov, neskôr 10. Okrem toho na dovolenke alebo služobnej ceste bolo v posádke Bratislava 29 vojakov základnej vojenskej služby. Nikde v posádke nebolo zistené zhľukovanie vojakov, nikto z nich nebol pri zásahu zadržaný a predvedený na VB. Tiež tu nebolo zistené, že by sa príslušníci ČSLA aktívne zapojili do provokačných protisovietskych akcií. Ich účasť sa obmedzovala na prizeranie.¹⁰⁰ Podobná situácia bola aj v iných posádkach na Slovensku, pozornosť vyšetrovujúcich orgánov vyvolal len menší „ohňostroj“, ktorý po skončení zápasu dovolil vojakom odpáliť veliteľ 10. železničného stavebného práporu v Spišskej Novej Vsi. Napriek tomu, že táto skutočnosť nemala dopad na priebeh demonštrácií v meste, velenie práporu bolo vyšetrované a potrestané.¹⁰¹ Vyšetrovaciu komisiu bola vytvorená aj v súvislosti s incidentom v Novom Meste nad Váhom, kde nad ráno 8. apríla voj. Römer v opitosti postrelil dvoch sovietskych vojakov.¹⁰²

Výsledky šetrenia Vojenská rada MNO prerokovala na svojom zasadnutí 8. apríla 1969, pričom došla k záveru, že účasť príslušníkov ČSLA na udalostiach z 28. – 29. 3. 1969 nebola náhodná: „*Odráží některé negativní rysy morálně politického stavu části příslušníků armády, jako je netřídní pohled na politickou situaci v Evropě a ve světě, netřídní pohled na takové kategorie, jako je jednota, svoboda, demokracie, který je důsledkem dlouhodobé destrukce hodnot naší socialistické společnosti....*“¹⁰³

Skutočný podiel príslušníkov armády na nepokojoch nemal zďaleka takú intenzitu, ako to vyznievalo z prijatých opatrení. V snahe demonštrovať snahu o riešenie údajných nepokojov v armáde zvolilo si jej velenie cestu exemplárnych trestov, čím demonštrovalo servilnosť voči nastúpenému normalizačnému kurzu. Minister obrany už v rozkaze z 9. apríla 1969 nariadil, aby vojaci z povolania, ktorí sa zúčastnili protisovietskych demonštrácií, boli odovzdaní na trestné stíhanie. Voči tým vojakom, ktorí sa dopustili disciplinárnych priestupkov, sa mali vyvodiť prísne tresty podľa disciplinárneho poriadku. Vojaci z povolania pritom mali byť zbavení funkcie a mal byť vypracovaný návrh na ich prepustenie zo služobného pomeru. Zbavení funkcie mali byť aj ich nadriadení, pokiaľ o tom boli informovaní a pokiaľ išlo o vojakov z povolania, mal byť predložený návrh na ich prepustenie z armády. Vojaci základnej služby mali byť premiestnení k iným útvarom. Dôstojníci a práporčiaci, u ktorých bolo podozrenie, že si dôsledne neplnili povinnosti, mali byť zbavení funkcie až do vyšetrenia ich činnosti.¹⁰⁴ V pôvodnom návrhu rozkazu sa objavilo aj nariadenie, aby jednotky, prípadne útvary, ktoré sa zúčastnili demonštrácií, boli rozpustené. Takáto forma exemplárneho trestu sa však nemohla realizovať z legislatívno-právnych dôvodov.¹⁰⁵

¹⁰⁰ VÚA – VHA Praha, f. MNO 1969, šk. 272, zpráva o šetření účasti příslušníků ČSLA při narušení veřejného pořádku dne 28. 3. 1969 v Bratislavě.

¹⁰¹ POVOLNÝ, Hokejové události...II. část, ref. 1, s. 6.

¹⁰² Tamže, s. 15.

¹⁰³ VÚA – VHA Praha, f. MNO 1969, šk. 266, správa ministra národnej obrany pre PÚV KSČ o udalostiach z 28. na 29. 3. 1969. BENČÍK, PAULÍK, PECKA (ed.), ref. 1, dok. č. 52, s. 199-201, záznam z rokovania Vojenskej rady MNO z 8. 4. 1969.

¹⁰⁴ BENČÍK, PAULÍK, PECKA (ed.), ref. 1, dok. č. 53, s. 202-204.

¹⁰⁵ POVOLNÝ, Hokejové události...II. část, ref. 1, s. 17.

Je logické, že takéto kroky, ktoré predznamenovali proces rozsiahlych čistiek v armáde, vytvárali medzi vojakmi pocit strachu. Je to evidentné aj pri štúdiu dobových analýz. Tu sa možno dočítať, že príslušníci VVO sa stotožnili s energickými opatreniami na „*ukľudnenie rozbúrenej politickej hladiny*“. Väčšina príslušníkov ich mala chápať ako „*návrat k plneniu základných leninských noriem*“. Skutočnosť však bola odlišná, nepriamo na to poukazuje aj citovaná správa, podľa ktorej časť vojakov prijala tieto opatrenia rezervovane, bez vlastného stanoviska. Úplne absurdne vyznieva konštatovanie, že jedným z nedostatkov normalizačného vývoja na úrovni VVO bol fakt, že sa „*doteraz nepodarilo prekonať určitú nechúť k zaujatiu vlastných stanovísk k politickej situácii... a to ako u straníckych funkcionárov, tak i u veliteľov a náčelníkov. Stále sme svedkami doteraz nízkej angažovanosti.*“ V tomto smere bol kriticky hodnotený aj štáb VVO.¹⁰⁶ Na druhej strane akýmsi výkrikom do tmy bolo sebaupálenie vojaka základnej služby Michala Leučíka na Námestí osloboditeľov v Košiciach 11. apríla 1969, ktorý nasledoval čin J. Palacha.¹⁰⁷

Velenie ČSLA však pristúpilo už aj ku konkrétnym opatreniam na zabezpečenie „poriadku“, a to na základe uznesenia vlády z 2. apríla 1969. Tá v ňom nariadila ministrom vnútra a ministrom národnej obrany predložiť do jedného mesiaca návrh na vytvorenie pohotovostných jednotiek Zboru národnej bezpečnosti. V Prahe, Brne, Bratislave a v mestách, kde boli zmiešané sovietske posádky a dočasné veliteľstvá, sa mali ihneď vytvoriť vojenské hliadky na posilnenie ochrany verejného poriadku. V súlade s branným zákonom sa mal okamžite vypracovať a vláde predložiť návrh plánu použitia príslušníkov ČSLA pre prípad nutnosti poskytnúť pomoc orgánom VB.¹⁰⁸ Ešte v ten deň vydal náčelník Generálneho štábu ČSLA genpor. Karel Rusov nariadenie na vyčlenenie jednotiek pre prípad účasti pri vojenskej výpomoci na zabezpečenie pokoja a poriadku.¹⁰⁹ Už v nasledujúcich dňoch boli vytvorené zmiešané poriadkové hliadky (v Bratislave a Košiciach v celkovom počte 110 príslušníkov armády pre jednu zmenu). Zároveň aj na území SSR boli vytvorené zálohy z príslušníkov ČSLA v celkovom počte 2 600 a príslušný počet technických prostriedkov. Tiež sa pripravoval plán použitia síl a prostriedkov ČSLA pri plnení týchto úloh.¹¹⁰

Možno konštatovať, že dôsledkom marcovej krízy z pohľadu armády nebolo len posilnenie jej vnútroštátnej potlačovateľskej funkcie. Zásadnejší fakt bol ten, že následkom tvrdej kritiky zo sovietskej strany sa celkom zrútil odpor jej velenia.¹¹¹ A to napriek rôznym názorom. Na úrovni velenia VVO pritom už v predchádzajúcom období prevládli „realistické postoje“, aj keď politická angažovanosť jeho príslušníkov bola kritizovaná za rezervovanosť. Samotný veliteľ VVO genmjr. Kodaj bol zástancom normalizácie, teda plnenia sovietskych požiadaviek ako nevyhnutnej podmienky pre odchod okupačných vojsk. V podriadených zložkách však pretrvávala „názorová diferenciácia“, čo do značnej miery ovplyvnil proces redislokácie a reorganizácie. Napriek tomu protisovietske nálady nemali

¹⁰⁶ VHA Bratislava, f. 0855 – Vojenské veliteľstvo „Východ“, zasadanie Vojenskej rady VVO 30. 5. 1969, charakteristika vývoja vojensko-politickej situácie za obdobie od 15. 4. do 15. 5. 1969, s. 2-3, 7.

¹⁰⁷ PÚČIK, ref. 1, s. 48-49; *Kronika Slovenska 2. Slovensko v dvadsiatom storočí*. Bratislava 1999, s. 432.

¹⁰⁸ Národní archiv Praha, f. ÚV KSČ, svazek 91, archiv. jednotka 151, uznesenie vlády ČSSR zo dňa 2. 4. 1969 č. 66.

¹⁰⁹ VÚA-VHA Praha, f. MNO 1969, šk. 266, náčelník Generálneho štábu čs. ľudovej armády štátnemu tajomníkovi MNO.

¹¹⁰ BENČÍK, PAULÍK, PECKA (ed.), ref. 1, dok. č. 54, s. 206-207.

¹¹¹ DOSKOČIL, Z. *Duben 1969. Anatomie jednoho mocenského zvratu*. Brno 2006, s. 119.

na teritóriu VVO taký rozmer ako v ZVO a SVO. Po marcových udalostiach sa aj velenie VVO veľmi rýchlo „zorientovalo“ a podporilo razantný postup ČSLA, ktorého výsledkom bol zosťrený kurz normalizácie a definitívna likvidácia výdobytkov „pražskej jari“. „Dôsledné riešenie vážnych problémov života strany i spoločnosti“ pritom predznamenovalo už aprílové a, najmä, májové plénum ÚV KSČ.¹¹² Aprílové plénum uskutočnilo zmenu vo vrcholných mocenských štruktúrach strany, keď A. Dubček vo funkcii prvého tajomníka ÚV KSČ nahradil G. Husák.¹¹³ Táto skutočnosť výrazne urýchlila tempo normalizácie.¹¹⁴ Dôležitou črtou, ktorá bola pre nasledujúce obdobie aj v armáde charakteristickou, boli rozsiahle čistky.

¹¹² VÚA-VHA Praha, f. MNO 1970, šk. 51, sign. 25/5-11.

¹¹³ K tomu bližšie pozri DOSKOČIL, Z. Husákova normalizační strategie po dubnovem plénu ÚV KSČ v roce 1969. In *Rok 1968 a jeho místo v našich dějinách*. (ed. M. Londák, S. Sikora). Bratislava 2009, s. 277-297.

¹¹⁴ MADRY, Počátky. ref. 1, s. 3-4.

I. BAKA: HALTUNGEN VON ANGEHÖRIGEN DER TSCHECHOSLOWAKISCHEN VOLKSARMEE IN DEN ANFÄNGEN DER NORMALISIERUNG DER TSCHECHOSLOWAKISCHEN GESELLSCHAFT (HERBST 1968 – APRIL 1969) UNTER BERÜCKSICHTIGUNG DER SLOWAKEI

Die Haltungen und Aktivitäten der Tschechoslowakischen Volksarmee (ČSLA) während und kurz nach der militärischen Intervention der Truppen des Warschauer Paktes in der Tschechoslowakei im August 1968 lieferten den Sowjets vielerlei Argumente zur Schlussfolgerung, dass die Wiederherstellung des traditionellen kommunistischen Regimes in seiner Form aus der Zeit vor Januar 1968 nur dann möglich sein wird, wenn es gelingt, die Machtstützen des Regimes in ihrer traditionellen Form zu erneuern. Man kann feststellen, dass im gesamten Prozess der sog. Normalisierung (unter dieser Bezeichnung versteht der Autor des Beitrags die Wiederherstellung des neostalinistischen Modells des „breschnewschen“ Typs in der Tschechoslowakei) die Armee eine wesentliche Aufgabe gespielt hat. Sie sollte ein Instrument werden zur Niederschlagung von Unruhen jeglicher Art, die gegen den Prozess der Normalisierung entsprechend der Auffassung der Sowjets gerichtet sein könnten. Allerdings waren sich die Sowjets im Klaren darüber, dass auch die Armeekreise durch den Prozess der Demokratisierung betroffen wurden. Daraus resultierten die Kritik der Fehler aus der Vergangenheit und Vorschläge zur Überwältigung dieser Fehler, und nicht zuletzt das Bemühen um eine Festlegung der weiteren wissenschaftlich-technischen und gesellschaftlichen Entwicklung der tschechoslowakischen Armee.

Auf der Ebene des Kommandos des Östlichen Militärterritorialbereichs (VVO) nahmen zu dieser Zeit „realistische Haltungen“ die Oberhand, obwohl das Maß des politischen Engagements seiner Angehörigen als reserviert galt und deshalb kritisiert wurde. Der Kommandant des VVO, Generalmajor Kodaj, war ein Verfechter der Normalisierung, sprich der Erfüllung sowjetischer Forderungen als einer unerlässlichen Bedingung für den Abzug der Okkupationstruppen. In der unterordneten Ebene des Kommandos des Östlichen Militärterritorialbereichs setzte sich eine „Meinungsdifferenzierung“ weiter fort, die im Wesentlichen noch zusätzlich begünstigt wurde durch den Prozess der Dislozierung und Umorganisation der Verbände infolge des Einmarsches von Okkupationstruppen. Antisowjetische Stimmungen hatten im Östlichen Militärterritorialbereich trotzdem nicht das gleiche Ausmaß, wie z. B. auf dem Gebiet des Westlichen und des Mittleren Militärterritorialbereichs.

Es kann festgestellt werden, dass durch bürgerliche Unruhen während der sog. „Eishockey-Krise“ in März 1969 nicht nur die innerstaatliche Funktion der Armee als Unterdrückungsinstrument verstärkt wurde; wesentlich schwerwiegender war die Tatsache, dass in Folge der harten Kritik von der sowjetischen Seite der Widerstand der Armeeführung trotz der Meinungsverschiedenheiten in ihren Reihen vollkommen gebrochen wurde. Letztlich kam auch die Führung des Östlichen Militärterritorialbereichs zum „richtigen“ Schluss, und unterstützte den radikalen Vorgang der Führung der Tschechoslowakischen Volksarmee, dessen Folge ein verschärfter Kurs der Normalisierung und die endgültige Vernichtung aller Errungenschaften des „Prager Frühlings“ war. Dabei hatte sich die „konsequente Lösung ernsthafter Probleme des Partei- und Gesellschaftslebens“ schon während der Plenarversammlung der ZK der KSČ abgezeichnet. Während des Aprilplenums 1969 wurden Veränderungen in den höchsten Rängen der machtpolitischen Struktur der Partei durchgesetzt; Alexander Dubček wurde als Erster Sekretär des ZK der KSČ von Gustáv Husák abgelöst. Diese Tatsache hat das Tempo der Normalisierung wesentlich beschleunigt. Prägnantes Merkmal der Folgezeit waren sowohl in der Gesellschaft als auch in der Armee breit angelegte Säuberungen.